

‘ULUSAL DAVA’DAN ‘AYAKBAĞI’NA: KIBRIS SİYASETİNİN DÖNÜŞÜMÜ*

Özge YAKA**

Bu çalışma 2000’li yıllarda Türkiye’de Kıbrıs sorununun hem resmi devlet politikası bağlamında hem de kamuoyunda algılanış ve ele alınışında yaşanan dönüşümü değişik boyutlarıyla betimlemeyi ve tarihsel bir perspektif ışığında analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda makale, Kıbrıs meselesinin tarihsel gelişiminin eleştirel bir tahlilini, özellikle de 1999 sonrası döneme ve büyük sermaye ve onun temsilcisi TÜSİAD’ın söz konusu dönüşümde oynadığı role odaklanarak, yapmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye’nin Kıbrıs politikasındaki ve kamuoyunun konuya bakışındaki dönüşümü anlamak ve analiz etmek için, bu süreci ülkenin genel siyasi atmosferi ve dönemin hegemonik vizyon/proje/görüşleri ile ilişkilendirmenin gerekliliği savunulmaktadır. Kıbrıs hakkındaki resmi politika ve kamuoyu görüşünün özellikle 2000’li yıllarda dönüşmesini, Helsinki Zirvesinin ardından bir hegemonik proje olarak ortaya çıkan AB üyelik sürecinden bağımsız olarak anlamak ve analiz etmek mümkün değildir. Bu çalışma Türkiye’nin Kıbrıs siyasetinin dönüşümünün 2002 seçimlerinin hemen ardından ortaya çıkan AKP-büyük sermaye koalisyonu eliyle hayata geçirildiğini ve AB’ye üyelik (hegemonik) projesinin bir boyutu olarak görülmesi gerektiğini savunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Kıbrıs, Türkiye’nin AB üyelik süreci, TÜSİAD, hegemonik proje.

Bu makale, bugüne kadar üzerine çok çalışılmış, tartışılmış bir mesele olan Kıbrıs sorununa dair yazılanların çizdiği çerçevenin biraz dışına çıkmayı, soruna farklı bir yerden bakmayı hedefliyor. Öncelikle bu çalışma Kıbrıs sorununu bir uluslararası ilişkiler sorunu olarak değil, ülkedeki hegemonik mücadeleler bağlamında yeniden ve yeniden tanımlanan bir iç politik gündem olarak ele alıyor. Ayrıca Kıbrıs siyasetinin Kıbrıs adasıyla, orada yaşayanlar-

* Bu makale, yazarın ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünde Prof. Dr. Raşit Kaya danışmanlığında yazdığı “Cyprus Policy of Turkey in 2000s: Has the ‘National Cause’ become an ‘Impediment to Progress?’” (2006) başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılarak yazılmıştır. Makalenin erken bir versiyonu Çağdaş Sümer ve Fatih Yaşlı tarafından derlenen *Hegemonyadan Diktatoryaya: AKP ve Liberal-Muhafazakar İttifak* (Tan Kitabevi, 2010) başlıklı kitapta basılmıştır. Makalenin bu formunun ortaya çıkmasında verdiği destekten dolayı Yrd. Doç. Dr. Nuray Ertürk Keskin’e teşekkür ederim.

** Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İİBF.

la, onların sorunlarıyla -politik süreçlerle ilişkili olarak belirlendiğini ve değiştiğini iddia ediyor. Bu bağlamda Kıbrıs meselesini ülkedeki hakim politik atmosferin, dönemin hegemonik projesinin bir sembolik göstereni olarak analiz etmeyi öneriyor.

Ve, belki bunlardan da önemli olarak, Kıbrıs siyasetinin belirlenmesinde etkili olan tek aktörün bugüne kadar söylenegeldiği gibi devlet (hükümet, dışişleri bürokrasisi, ordu) olmadığını, sermayenin en az bu aktörler kadar güçlü ve etkili bir politik aktör olarak görülmesi gerektiğini 1999 sonrası Kıbrıs siyasetinin dönüşümüne odaklanarak göstermeyi hedefliyor. 2000li yılların ilk yarısında yaşanan dönüşüm sürecine TÜSİAD'ın temsil ettiği büyük sermayenin öncülük ettiğini ve dönüşümün sermaye-AKP koalisyonu eliyle gerçekleştirildiğini savunuyor.

Makalede öncelikle Kıbrıs sorunun tarihsel gelişimi kimi dönem noktaları öne çıkarılarak, 1974 öncesi ve sonrası, 1990lı yıllar ve 1999 Helsinki Zirvesi sonrası gibi tarihsel dönemlerde söz konusu dönemlerin siyasal-toplumsal atmosferi ve hegemonik projeleri ile ilişki içinde inceleniyor. Daha sonra makale 1999 sonrası dönemde Türkiye'nin AB üyeliğinin bir hegemonik proje olarak ortaya çıktığı ve Kıbrıs sorunun bu hegemonik projenin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden formüle edildiği argümanlarını geliştiriyor. Söz konusu ihtiyaçların ışığında Türkiye'nin Kıbrıs siyasetinin ve bu konudaki hakim kamuoyu görüşünün dönüşümü ise 2002 sonrasında ortaya çıkan AKP-sermaye koalisyonu üzerinden tartışılıyor. Makale son olarak uzunca bir sonuç bölümüyle Türkiye'nin Kıbrıs siyasetinin dönüşümü sürecinin tarihsel analizinden çıkan yöntemsel, kuramsal ve siyasal sonuçları ortaya koyuyor.

BİR MİLLİ DAVA OLARAK KIBRIS: KISA TARİHÇE

TBMM hükümeti, 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşmasının 20. maddesi uyarınca Kıbrıs'ın İngiltere'ye bağlanışını kabul etti. Böylece genç Türk devleti İngiltere'nin Kıbrıs'ı ilhakını kabul etmiş ve Kıbrıs üzerindeki hak iddiasından vazgeçmiş oluyordu. Antlaşmanın 21. maddesine göre, o tarihte Kıbrıs adasına yerleşmiş olan Türkiye uyruklular İngiliz uyruğuna geçmiş sayılacaklar, Türkiye uyruğunda kalmayı tercih edenler ise, seçme hakkını kullandıkları tarihi izleyecek on iki ay içinde adadan ayrılacaklardı.¹ Bu antlaşmayla Türkiye için Kıbrıs sayfası kapanmış oluyordu, nitekim Türkiye Cumhuriyeti uzun yıllar bu sayfayı aç-

¹ M.M. Hakkı, *Kıbrıs'ta Statükonun Sonu*, Naos Yayıncılık, 2004.

maya kalkışmadı, ta ki Kıbrıs'ta İngiliz sömürgeciliğine karşı bağımsızlık mücadelesinin yükselişine kadar.

İkinci Dünya Savaşı sonrası de-kolonizasyon rüzgarı Kıbrıs'ı da etkisi altına aldı. Hindistan'ın 1947 yılında bağımsızlığını kazanması diğer İngiliz sömürgeleri için de sembolik bir öneme haizdi. 1950'li yılların başından itibaren Kıbrıs'ta İngiliz sömürgeciliğine karşı yürütülen mücadele hız kazandı. Türkiye, 1950-1954 arası dönemde Kıbrıs'ta İngiliz hakimiyetini ve mevcut statükoyu destekleyen bir politika benimsedi. 1954'e gelindiğinde Yunanistan Kıbrıs meselesini Birleşmiş Milletler yoluyla uluslararası alana taşımaya karar verince Türkiye de pozisyonunu değiştirdi.² Başka bir deyişle 20 Haziran 1950'de Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün ağzından "Türkiye'nin Kıbrıs diye bir meselesi yoktur" diye açıklama yapan Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan'ın 16 Ağustos 1954'te BM'ye başvurarak Kıbrıs'ın kendi kaderini tayin hakkını talep etmesinin ardından çark etti.³ Kıbrıs meselesinin bir milli mesele olarak formüle edilmeye başlamasının miladı bu başvurudur.

Yunanistan'da Kıbrıs için yapılan mitinglere paralel olarak Türkiye'de de Milli Talebe Federasyonu "Kıbrıs'ın Türk olduğunu bir kere daha bütün dünyaya ilan etmek üzere", 23 Ağustos 1954'te bir beyanname yayınladı. Ertesi gün Orhan Birgit ve Ahmet Emin Yalman gibi isimlerin de yer aldığı Kıbrıs Türktür Komitesi'nin kuruluşu açıklandı⁴. Türkiye'deki örgütlenmeye paralel olarak Temmuz 1955'te Kıbrıs'ta Dr. Fazıl Küçük'ün liderliğinde Kıbrıs Türktür Partisi kuruldu.⁵ Böylece Türkiye'nin Lozan'dan 30 yıl sonra Kıbrıs meselesinde taraf olabilmesine dönük örgütsel araçlar yaratılmış oldu.

Ağustos 1955'te İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden Türkiye'yi, Kıbrıs da dahil, Doğu Akdeniz'i ilgilendiren siyasi ve savunma sorunlarını görüşmek üzere, Londra'da yapılacak konferansa çağırdı. Türkiye Londra Konferansının ardından resmi olarak meselenin tarafı haline geldi ve Rum *enosis*⁶ tezine karşı adanın

² M. Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler" B. Oran (der.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* 1. Cilt: 1919-1980, 10. Baskı içinde, İstanbul: İletişim, s. 598.

³ M.M. Hakkı, *a.g.y.*, s. 17.

⁴ A. An, *Kıbrıs Nereye Gidiyor*, Everest Yayınları, 2002, s. 36-37.

⁵ M.M. Hakkı, *a.g.y.*, s. 18.

⁶ Yunanca birleşme anlamına gelen ve Balkan Savaşları sırasında Girit'in Yunanistan'a ilhakı bağlamında kullanılan enosis sözü burada Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesi hedefini imlemektedir.

bölünmesini yani *taksimi*⁷ savunmaya başladı.⁸ 1958'e kadar süren "Ya Taksim Ya Ölüm" mitingleri bu tezi popüler kılmanın araçları olarak görülebilir.

1958 sonrası ABD'nin de girişimleriyle bölgedeki dengeleri ve soğuk savaş faktörünü de (Kıbrıs'ta öngörülen komünizm tehlikesi başta olmak üzere) gözeten Londra ve Zürih antlaşmalarıyla, Kıbrıs'ta, İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'ye garantörlük hakkı tanıyan bir ortak devlet kurulması üzerine anlaşıldı.⁹ Böylece Yunanistan ve Türkiye karşılıklı olarak enosis ve taksim tezlerinden vazgeçerek federasyon çözümünü benimsediler. Başlangıçta garantörlük hakkını reddeden Kıbrıs Rumları ve temsilcileri Makarios da bir gecede antlaşmalara imza atmaya ikna edildi.¹⁰ Nihayet 16 Ağustos 1960'da Kıbrıslı Türklerin de kurucu ve eşit ortak oldukları Kıbrıs Cumhuriyeti kuruldu.

Ortak cumhuriyetin sağladığı istikrar uzun sürmedi; bağlantısızlık hareketinin ilginç simalarından "kızıl papaz" olarak da anılan Makarios'un devletin iki toplumlu karakterini sarsan 13 maddelik anayasa değişikliği önerisi sonun başlangıcı oldu. Bu öneri Kıbrıslı Türklerin Temsilciler Meclisinden çekilmeleriyle sonuçlandı¹¹ ve böylece ortak cumhuriyet macerası fiilen üç yıl gibi kısa bir sürede nihayete erdi. 1963 itibarıyla adada yeniden çatışmalar başladı, Türkiye'nin müdahale planları 5 Haziran 1964 tarihli meşhur Johnson mektubuyla engellendi ya da Hakkı'nın deyişiyle¹² "zamanı gelene kadar durduruldu".

Türkiye ancak 15 Temmuz 1974'te Yunanistan cuntasıyla bağlantılı olan ve Makarios iktidarının devrilmesiyle sonuçlanan EOKA'cı Nikos Sampson darbesinin ardından müdahale için gerekli zemini bulabildi.¹³ Beklenen Türkiye müdahalesi 20 Temmuz 1974'te geldi. "Anayasal düzenin yeniden tesisi" için garantörlük

⁷ Kelime anlamı bölme, bölüştürme olan taksim sözcüğü, burada Kıbrıs adasının ikiye bölünmesi ve Kuzey Kıbrıs'ın Türkiye'ye katılması hedefini anlatmaktadır.

⁸ M. Hasgüler, *Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu*, İletişim Yayınları, 2000, s. 213.

⁹ Tayfur, M.F., "Akdeniz'de Bir Adanın Kalın Uçlu Bir Kalemle Yazılmış Hikayesi: 'Kıbrıs'", *Akdeniz'de Bir Ada: KKTC'nin Varoluş Öyküsü*, der. O. Türel, Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s. 33.

¹⁰ M.M. Hakkı, *a.g.y.*, s. 26.

¹¹ Hasgüler, *a.g.y.*, s. 225-230.

¹² M.M. Hakkı, *a.g.y.*, s. 27.

¹³ M.M. Hakkı, *a.g.y.*, s. 30.

yetkisini kullanarak müdahale eden Türkiye Cumhuriyeti adanın %36'sını hakimiyeti altına aldı.

1974 SONRASI DÖNEMDE KIBRIS SORUNU

BM, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesine dönük olumsuz tepkisini 1 Kasım 1974 tarihli-3212 sayılı ve 20 Kasım 1975 tarihli-3395 sayılı kararları ile gösterdi. Bu kararlar Türkiye Cumhuriyeti'ni adadan çıkmaya, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliğine, bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne ve bağlantısızlığına saygı göstermeye çağırıyordu. Güvenlik Konseyi de 16 Ağustos 1974 tarihli-365 sayılı ve 12 Mart 1975 tarihli-367 sayılı kararlarıyla bütün yabancı silahlı kuvvetlerin Kıbrıs'tan derhal çekilmesini talep etmişti.¹⁴

Tüm bu kararlara rağmen, 13 Şubat 1975'de Rauf Denktaş liderliğindeki Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kurulduğu ilan edildi. 31 Temmuz - 2 Ağustos 1975'te Güneyli Türkleri ve Kuzeyli Rumları hem memleketlerinden hem mülklerinden edecek nüfus mübadelesi antlaşması imzalandı. 1977'de Denktaş ve Makarios ve 1979'da Denktaş ve Kipriyanu arasında imzalanan ve federal bir yapıyı esas alan Doruk Antlaşmaları çözüm yolunda önemli adımlar olarak görülüyordu fakat 1980 askeri darbesi çözüm arayışlarını kesintiye uğrattı.

15 Kasım 1983'te sadece Türkiye'nin tanıdığı bir devlet olan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) kuruluş ilanı ile adadaki çözümsüzlük tablosu iyice netleşti. BM Güvenlik Konseyi 1983 tarihli-541 sayılı ve 1984 tarihli-550 sayılı kararları ile KKTC'nin ilanının hukuki olarak geçersizliğini ilan etti; bütün devletleri Kıbrıs'ta Kıbrıs Cumhuriyeti dışında hiçbir devleti tanımamaya çağırdı ve Türkiye ile "KKTC" arasında yapılan göstermelik büyükelçi teatisini, yapılması planlanan anayasa referandumunu ve seçimleri Kıbrıs'ın bölünmüşlüğüne pekiştiren illegal eylemler olarak addedip, kınadı.¹⁵ KKTC uluslararası toplum tarafından tanınmayan, ticaret yapamayan, sportif-sanatsal herhangi bir uluslararası organizasyona katılamayan bir hayalet devlet olarak kuruldu ve varlığını bu şartlar altında sürdürdü.

1983-1991 yılları arası Türk siyasetinde Özal dönemi olarak adlandırılabilir. ANAP'ın 1983 seçimlerinde iktidara gelmesi 24

¹⁴ E. Bozkurt ve H. Demirel, *Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği Kapsamında Kıbrıs Sorunu*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s. 66-76.

¹⁵ E. Bozkurt ve H. Demirel, *a.g.y.*, s. 78-80.

Ocak kararlarının mimarı olan, bu anlamda kendisi değilse de zihniyeti bir süredir iktidarda olan Özal'ı başbakanlık koltuğuna taşıdı. 2000li yıllarda hakim söylem haline gelen Kıbrıs'ın Türkiye'nin dünyayla bütünleşmesine engel olduğu savının ilk nüveleri Özal döneminde bulunabilir. Bu argümanın ortaya çıkışının nedenlerini anlamak için değişen tarihsel koşullara bakmak gerekiyor. 24 Ocak kararlarıyla ortaya konan ve 12 Eylül darbesinin solu ve toplumsal muhalefeti etkisizleştirdiği bir ortamda uygulamaya koyulan neo-liberal birikim stratejisinin temel ögesi, bilindiği gibi, serbest ticaret politikalarıyla ülke ekonomisinin dünya pazarıyla bütünleşmesi idi. Dünyayla bütünleşme hedefi ekonominin yapısal dönüşümünün yanısıra siyasetin, özellikle de dış politikanın da bu hedef doğrultusunda yeniden yapılandırılmasını gerektiriyordu.

Askeri rejimin sona ermesiyle neo-liberal dönüşümün gereklilikleri daha görünür hale geldi. Dünya ekonomisiyle bütünleşme Türkiye sermaye sınıfı açısından bir hedef olmaktan çıkıp zorunluluk haline geldikçe bu sürecin önünde engel teşkil eden ekonomik ve siyasi unsurlar yeni bir gözle değerlendirilmeye başlandı. Özal "aktif dış politika" derken, ekonomi ve siyasetin birliğinden bahsederken kastettiği tam da bu yeniden değerlendirme gereği idi. Sermayenin tam desteğiyle iktidara gelen Özal'ın dış politikayı ülkenin neo-liberal dönüşümünü sağlamak için kullanılacak bir araç olarak gördüğünü, dünya ekonomisiyle entegrasyonu engelleyen sorunların bertaraf edilmesini amaçladığını söyleyebiliriz. Özal hükümetine göre Kıbrıs bu sorunların en önemlisiydi ve Türkiye'nin uluslararası alanda attığı her adımda önüne gelen bu sorunu çözmesi gerekiyordu.¹⁶

Fakat Özal hükümeti Kıbrıs siyasetini tek başına dönüştürecek güce sahip değildi. Askeri rejimin gölgesi hala siyasal arenanın üzerindeydi ve ordunun, sivil bürokrasinin, basının ve kamuoyunun Kıbrıs konusunda eski hassasiyetlerini koruduğu bir ortamda¹⁷ kapsamlı bir dönüşüm pek mümkün görünmüyordu. Sermaye sınıfının, darbe sonrası sağlanan "istikrar"ın korunmasını öncelik olarak gördüğü düşünülürse, neden 1980li yıllarda Kıbrıs siyaseti gibi bir konuda orduya karşı bayrak açmayacağı daha net anlaşılır. Dolayısıyla Özal hükümeti 1980li yıllarda Kıbrıs siyasetinde bir takım

¹⁶ M. Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler" *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* B. Oran (der.), 2. Cilt: 1980-2001, 7. Baskı içinde, İstanbul, İletişim, s. 117-120.

¹⁷ İ. Uzgel, *Ulusal Çıkar ve Dış Politika: Türk Dış Politikasının Belirlenmesinde Ulusal Çıkarın Rolü 1983-1991*, Ankara, İmge Kitabevi, 2004, s. 404, 436.

değişiklikler yapsa da kapsamlı bir dönüşüm gerçekleştiremedi. Fakat Özal'ın 1984-85 New York görüşmeleri sırasında Denктаş'ı yapıcı olmaya zorladığı ve bu zorlamanın sonucunda Denктаş'ın yaşamında ilk ve son kez Türkiye'nin garantörlük statüsünde ısrarcı olmamaya ve Türk tarafının toprak kaybetmesine (BM Genel Sekreteri Cuellar tarafından hazırlanan anlaşmaya göre Türk tarafının toprakları adanın %36'sından %29'una inecekti) razı oldu.¹⁸ Rum lider Kipriyanu'nun anlaşmayı reddetmesiyle Özal'ın çözüm umutları da suya düştü.

1990 SONRASI: AB ve MİLLİYEÇİLİK KISKACINDA KIBRIS

1990 tarihini Kıbrıs meselesi açısından önemli kılan iki temel unsurdan bahsedebiliriz. Birincisi 1987 yılında AT'ye ikinci kez tam üyelik başvurusu yapmış olan Türkiye'nin topluluk ile ilişkilerinin Kıbrıs meselesinin gelişimi ile yakından ilgili olduğuna dair Dublin Zirvesi sonunda yapılan açıklama. İkincisi ise bu açıklamadan hemen bir hafta sonra 3 Temmuz 1990'da, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin (Türkiye'de bilinen adıyla "Kıbrıs Rum Yönetimi") AT'ye yaptığı tam üyelik başvurusu. Türkiye ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin üç yıl arayla yaptıkları tam üyelik başvuruları bu tarihe kadar meselenin dışında durmuş olan AT'yi hem bir taraf hem de bir otorite haline getirdi. Uzun yıllar boyunca resmi olarak aradaki bağlantı reddedilse de bu tarihten itibaren Türkiye açısından Kıbrıs meselesi ve AB-AT ile ilişkiler birbiriyle ilişkilendirilmiş ve karşılıklı olarak birbirini etkilemiştir.

1991'de yaşanan hükümet değişikliği ve Demirel hükümetinin Kıbrıs konusundaki geleneksel Türk dış politikasına sadakati Özal ile özdeşleşen çözüm çabasını öksüz bıraktı. 1992'de BM Genel Sekreteri Boutros Gali'nin sunduğu Fikirler Dizisinin Türk tarafınca reddedilmesinin¹⁹ hemen ardından Haziran 1993'te Kopenhag Zirvesinde AB, Kıbrıs'ın üyeliği yönünde herhangi bir engel bulunmadığını açıklayarak²⁰ yeni bir süreç başlatmış oldu. 24-25

¹⁸ M. Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler" *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* B. Oran (der.), 2. Cilt: 1980-2001, 7. Baskı içinde, İstanbul, İletişim, s. 119.

¹⁹ C. H. Dodd, "Cyprus in Turkish Politics and Foreign Policy", *Cyprus: The Need for New Perspectives*, der. Dodd, C. H., Cambridgeshire, Eothen Press, 1999, s. 12.

²⁰ E. Bozkurt ve H. Demirel, *a.g.y.*, s. 209.

Haziran 1994 Korfu ve 9 Aralık 1994 Essen zirvelerinde AB'nin ilk genişlemesinin Kıbrıs'ı da içereceği karara bağlandı.²¹

Egemenlik, toprak, göçmen politikası gibi konularda uzlaşmaz politikasına geri dönen Türk tarafı, AB'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'ni Kıbrıs adasının meşru siyasi temsilcisi olarak tanıması ve tam üyelik başvurusuna olumlu yaklaşması ile köşeye sıkışmış oluyordu. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kıbrıs'ın siyasi temsilcisi olarak AB'ye girmesi, Kuzey Kıbrıs'ın fiilen AB'nin dışında kalması, uluslararası tecridinin katlanması anlamına geleceği gibi, Türkiye'yi de AB topraklarında işgalci konumuna düşürecekti. 1990lı yılların milliyetçilik konusunda mangalda kül bırakmayan DYP hükümetini Gümrük Birliği gündemi Kıbrıs konusunda sıkıştırdı. Gümrük Birliği sermaye çevrelerinde de Kıbrıs meselesine dönük ılımlı bir hava yarattı. *Sabah* gibi dönemin en fazla satan gazetelerinde Denктаş'a yönelik tepkiler yükselmeye başladı. Gümrük Birliği gündeminin cazibesi öyle belirleyiciydi ki, 1995'te iktidara gelen Çiller hükümeti, Yunanistan'ın Türkiye'nin Gümrük Birliği üyeliğini veto etmemesi karşılığında Kıbrıs Cumhuriyeti'ne tam üyelik müzakereleri için tarih verilmesine göz yummayı kabul etti.²²

Fakat hükümet hasıraltından verilen tavizleri kamusal alanda meşrulaştıracak güce sahip değildi. Dolayısıyla söylemsel olarak uzlaşmaz Kıbrıs siyaseti muhafaza edildi. Hatta verilen tavizi dengelemek için Gümrük Birliği Antlaşmasının yürürlüğe girmesinden iki gün önce, 28 Aralık 1995'te, Türkiye ile KKTC arasında AB gümrük prosedürlerinin uygulanmasının önüne geçecek, ayrıca güvenlik ve dış ilişkiler konularında da işbirliğini öngören bir ortak deklarasyon imzalandı. Aynı günlerde TBMM, KKTC'ye güvenlik ve ekonomi alanlarında tam destek sözü veren ve Kıbrıs Cumhuri-

²¹ E. Bozkurt ve H. Demirel, *a.g.y.*, s. 210-218.

²² C. H. Dodd, *a.g.y.*, s. 140 ve B. Çağlar, "Avrupa Birliği ve Kıbrıslı Türkler", *Kıbrıs'ın Turuncusu*, der. Hasgüler, M. ve İnatçı Ü., İstanbul, Ankara, 2003, s. 173.

Yunanistan'ın AB ve Türkiye arasındaki Gümrük Birliği Antlaşması'nı veto etmemenin karşılığında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tam üyelik müzakerelerine gecikmeden başlanmasının garantisini alması literatürde "tarihsel uzlaşma" olarak anılıyor. Bkz. Bailer-Allen, S., "The Dynamics of the Cyprus Conflict since the Submission of the Greek-Cypriot EU Membership Application", *Proceedings of the Third International Congress for Cyprus Studies*, der. Bozkurt İ., Gazimağusa, Eastern Mediterranean University Centre for Cyprus Studies Publishments, 2000, s. 42.

yeti'nin AB'ye tam üyelik başvurusunun 1960 antlaşmaları uyarınca geçersiz olduğunu ilan eden bir karar aldı.²³

1990'ların ikinci yarısı Türkiye'de ana akım siyasetin milliyetçiliğe bir siyasal söylem olarak giderek daha fazla sarıldıkları bir dönemdi. Yükselen Kürt hareketinin yarattığı çözülme duygusuna Türkiye siyasetinin ürettiği en güçlü yanıt milliyetçilik oldu.²⁴ Türk sağının neredeyse içkin bir özelliği olan pragmatizm, bu yıllarda milliyetçiliğin faşizan unsurlarla da bulaşık bir popüler anlatı olarak kullanılmasında kendini gösterdi.²⁵

Milliyetçi söylemin yükseldiği bir siyasal ortamın hem söylemsel hem de siyasal etkisinin en hızlı hissedilebileceği başlıklardan birisi kuşkusuz Kıbrıs meselesiydi. Türkiye'de 1950'lerden itibaren Kıbrıs sorunu milliyetçilik yarışında bir malzeme olarak kullanıldı²⁶: “*Kıbrıs sorununun milliyetçi ideolojinin ihtiyacı olan motivasyonu sağlamada önemli bir işlevselliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Ait olunan ulusa karşı güçlü bir bağlılık duymak anlamı taşıyan milliyetçilik duygusunun sürekli işlenerek ayakta tutulup bir ideolojiye dönüştürülmesi ve hakimiyetinin devamının sağlanması için heyecan ve motivasyon sağlayacak tayfalara ihtiyaç vardır.*²⁷ *Türkiye'deki milliyetçi ideoloji açısından bu ihtiyaca cevap verecek potansiyel ise Kıbrıs'tır.*”²⁸

Kıbrıs meselesi Türk milliyetçiliği açısından siyasi ve jeostratejik öneminin ötesinde simgesel bir anlama haizdir. Bu anlam Kıbrıs'ın yüzyıllarca süren yenilgi ve geri çekilme psikolojisinin kırıldığı yegane coğrafya olmasında kristalize olur.²⁹ Ayrıca meselelerin doğrudan Türk milliyetçiliğinin bir numaralı düşmanı, baş “öteki”si Yunan³⁰ ile ilişkili oluşu bu simgesel anlamı katmerleyen bir etmendir. Bunun farkına 1950'lerden sonra varılmış olması ne

²³ C. H. Dodd, *a.g.y.*, s. 140

²⁴ M. Yeğen, “Türk Milliyetçiliği ve Kürt Sorunu”, T. Bora (der.), *Milliyetçilik, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, cilt: 4, İstanbul, İletişim, 2002, s. 889.

²⁵ T. Bora ve N. Canefe, “Türkiye'de Popülist Milliyetçilik”, T. Bora (der.), *Milliyetçilik, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt: 4, İstanbul, İletişim, 2002, s. 662.

²⁶ N. Kızılyürek, “Rauf Denктаş ve Kıbrıs Türk Milliyetçiliği”, T. Bora (der.), *Milliyetçilik, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt: 4, İstanbul, İletişim, 2002, s. 341.

²⁷ A. Bizden, “Kıbrıs (I-Türk) Milliyetçiliği”, *Birikim*, sayı: 97, s.85

²⁸ İ. Varlı, “Kıbrıs Sorununun Türk Milliyetçiliğinin Oluşumuna ve Sürdürülmesine Etkisi”, *Birikim*, sayı: 181, s. 36.

²⁹ İ. Varlı, *a.g.y.*, s.38-39.

³⁰ H. Millas, “Türk Kimliği ve ‘Öteki’ (Yunan)”, T. Bora (der.), *Milliyetçilik Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt: 4, İstanbul: İletişim, 2002, s. 155-178.

kadar çelişik bir durum yaratsa da, milliyetçi söylemde Kıbrıs Türktür, her karışı şehit kanıyla sulanmış vatan toprağıdır, yavruvatandır, “Rum zulmüne” teslim edilmeyecektir...

Milliyetçiliğin belirlediğı bu ortam 1996’dan itibaren hem Yunanistan’la ilişkilere hem de Kıbrıs meselesindeki tutuma doğrudan yansıdı. Ocak 1996’da Kardak (Imia) kayalıkları üzerinde koparılan, Türkiye ile Yunanistan’ı savaşın eşiğine getiren fırtına, 1996’nın yaz aylarında Kıbrıs’ta Yeşil Hat üzerinde yapılan bir gösteride iki Rum gencinin öldürülmesi³¹ gibi olaylar bu yakın ilişkiyi örneklemektedir.

1998 yılında patlak veren S-300 krizi zaten gerginleşmiş Türkiye-Yunanistan-Kıbrıs ilişkilerini iyice gerdi. Kıbrıs Cumhuriyeti’nin 1994’te imzalanan Ortak Güvenlik Doktrini uyarınca Yunanistan’a verilecek olan Paphos üssüne yerleştirilmek üzere Rusya’dan ithal ettiği S-300 füzeleri Türkiye’nin sert tepkisiyle karşılaştı. Söz konusu füzelerin Güney sahillerini tehdit ettiğini iddia eden Türkiye’nin ısrarlı tepkisi sonucu Yunanistan füzeleri Girit’e konuşlandırdı.³²

Bu tablo Aralık 1997’de yapılan Luxemburg zirvesinde AB’ye üye olacak ikinci dalga ülkeler arasında bile sayılmaması ve 31 Mart 1998 tarihinde AB’nin Kıbrıs Cumhuriyeti ile tam üyelik müzakerelerine başlaması da düşünüldüğünde netleşmektedir. Türkiye Kıbrıs meselesinde AB’den de umduğunu bulamadığı bir konjunktürde zaten siyasal ortam itibariyle meyilli olduğu milliyetçilik kartına iyice yapıştı. 1996-1999 arası dönem belki de Türkiye’nin resmi Kıbrıs siyasetinin en kemikleşmiş, en katı haline tanıklık etti.

AB’nin Türkiye’ye “sırtını döndüğü” bir ortam Türkiye’nin katı Kıbrıs politikasına da meşruiyet sağladı. Türk hükümetinin Lüksemburg zirve kararı sonrası deklare ettiği AB ile Kıbrıs ya da Türk-Yunan ilişkileri konusunda herhangi bir pazarlığa yanaşılmayacağı kararı ciddi bir tepkiyle karşılaşmadı. Hatta AB projesinin taşıyıcısı olarak görülen ANAP’ın Genel Başkanı (zamanın Başbakanı) Mesut Yılmaz AB ile ilişkilerin dondurulduğunu, hükümetin

³¹ Rum gençlerinden birinin Türk bayrağını indirmek isterken vurulmasının üzerine dönemin Dışişleri Bakanı Tansu Çiller’in yaptığı “Bayrağımıza dokunanın elini kırarız” açıklaması (bkz. C. H. Dodd, *a.g.y.*, s. 140), tıpkı “devlet için kurşun atan da yiyen de kahramandır” açıklaması gibi milliyetçi hamasetin özdeyişlerinden biri olarak tarihe geçmiştir.

³² P. Tank, “Re-solving the Cyprus Problem: Changing Perceptions of State and Societal Security”, *European Security*, Vol: 11, No:3, (2002), s. 154.

davet edildiği Avrupa Konferansı'na katılmayacağını açıkladı.³³ Ocak 1997'de Türkiye ve KKTC arasında Kıbrıslı Türklerin egemenlik haklarının tanınmasının zorunlu olduğunu deklare eden bir dayanışma antlaşması imzalandı.³⁴ 1998 yılında Kıbrıs'ta konfederasyon tezi resmi olarak benimsendi.³⁵

1999 HELSİNKİ ZİRVESİ SONRASI: KIBRIS SORUNUNDA AB DÖNEMİ

10 Aralık 1999 Helsinki Zirvesi Türkiye-AB ilişkilerinde olduğu kadar, Kıbrıs sorunu açısından da bir dönüm noktası olarak görülmelidir. AB'nin Türkiye'nin diğer aday ülkelerle aynı kısıtlar temelinde değerlendirilecek bir aday ülke olduğunu deklare ettiği Helsinki Zirvesi, Luxemburg Zirvesi'nden sonra sönmeye yüz tutmuş olan AB'ye tam üyelik umudunu yeniden canlandırdı. AB'nin aday ülke statüsünü resmen tanınmasıyla Türkiye'nin 40 yıllık AT/AB sergüzeşinde nihayet yeni bir sayfa açılmıştı. AB'ye üyelik hedefinin Helsinki Zirvesi'nin ardından reel bir olasılık olarak belirmesiyle Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği önündeki engeller daha ciddi bir gözle değerlendirilmeye başlandı: İnsan hakları sorunları, demokratikleşme, azınlık haklarının tanınması, MGK ve ordunun sistemdeki yeri ve nihayet Kıbrıs...

AB daha 1990 yılında Türkiye ile ilişkilerin gelişiminin Kıbrıs sorunu ile yakından bağlı olduğunu karara bağlamıştı. Avrupa Parlamentosu'nun 13 Aralık 1995'te Türkiye'nin Gümrük Birliği Protokolünü onaylarken oybirliği ile aldığı karar Türkiye'nin tam üyelik sürecinde karşılaşacaklarının habercisi gibiydi: "*Türk hükümeti Kürt sorununu şiddete başvurmadan siyasi yolla çözmeli, Kürt asıllı Türk yurttaşlarına kültürel kimliklerini ifade etme yolları aramalıdır. Türk hükümeti ve TBMM Kıbrıs'ın bölünmüşlüğüne son vermek için somut adımlar atmalı ve işgal altında tuttuğu Kıbrıs topraklarından çekilmelidir*".³⁶ AB Türkiye'nin Kıbrıs meselesindeki tutumunu 1990'dan bu yana açıkça eleştiriyordu fakat Türkiye'ye aday üye statüsü verilmesiyle birlikte Kıbrıs resmen Türki-

³³ A. Güney, "The Impact of the Involvement of the European Union upon the Cyprus Dispute: A Litmus Test for the External Capabilities of the EU", İ. Bozkurt (der.), *Proceedings of the Third International Congress for Cyprus Studies*, Gazimağusa, Eastern Mediterranean University Centre for Cyprus Studies Publications, 2000, s. 24.

³⁴ A. Güney, *a.g.y.*, s.22.

³⁵ C. H. Dodd, *a.g.y.*, s. 144.

³⁶ E. Bozkurt ve H. Demirel, *a.g.y.*, s. 219.

ye ile AB arasında bir sorun haline gelmiş ve müzakerelerin bir ön şartı olarak görülmeye başlanmıştı.³⁷

AB Kıbrıs Cumhuriyeti'nin adadaki siyasi çözümden bağımsız olarak birliğe üye olacağını deklare ederek Kıbrıs Türk halkına, Kıbrıs meselesinin çözümünün Türkiye'nin AB'ye üyeliği için bir ön şart olduğunu ifade ederek de Türkiye'ye bir tür "havuç" uzatma siyaseti izliyordu.³⁸ AB'ye üyeliğin sunacağı olanakların hem Türkiye hem de Kıbrıs'ta yaşayan Türk toplumları ve onların siyasi temsilcileri üzerinde meseleyi çözmeye yönelik bir istek ve motivasyon yaratacağı umuluyordu.

Özellikle 1999 Marmara ve Atina depremleri sırasında Yunanistan ve Türkiye halklarının birbirlerine karşılıklı yardımları ve sıcak dayanışmalarıyla oluşan ve Yorgo Papandreu-İsmail Cem diyalogu ile devlet katına taşınan ılımlı atmosfer³⁹ Helsinki Zirvesi'nin Türkiye-AB ilişkilerinin geleceğine dair ortaya koyduğu tablo ile birleşince Kıbrıs'ta uluslararası meşruiyete sahip bir çözüm talebinin yaygınlaşmasının zemini oluşmaya başladı. Fakat tüm bunların ötesinde, Türkiye'de Kıbrıs sorununun çözümü doğrultusunda yükselen talepleri meşrulaştıran faktör bizzat Kuzey Kıbrıslıların çözüm yönünde geliştirdikleri inisiyatif oldu.

Kıbrıslı Türklerin büyük çoğunluğu 1974 müdahalesini meşru ve gerekli görüyordu, fakat 1974 müdahalesinin meşruluğu mevcut konumu meşrulaştırmaya yetmiyordu. Kıbrıs Türk toplumu pasaportu, ulusal kimliği hiç bir yerde tanınmayan bir hayalet halk olmanın ötesinde, müdahale sonrası kuzeyde kalmış Rum mallarının paylaşılmasından doğan bir rant- yağma rejimine mahkum bırakıldı. KKTC'nin "yok devlet" olma halinin yarattığı hukuki boşluk adayı yasa dışı bazı faaliyetlerin merkezi haline getirdi. Bunun da ötesinde uluslararası alanda ticaret dahil hiçbir ekonomik faaliyette bulunamamak adayı tamamen Türkiye'ye bağımlı kıldı.

AB'ye girme isteğinin yarattığı motivasyon yukarıda sayılan faktörlerle birleşince Kuzey Kıbrıs'ta Denктаş karşıtı muhalefet güç kazanmaya başladı. 1998 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin üyelik müzakerelerine başlanması ve 1999 Helsinki Zirvesi'nde adanın bölünmüşlüğünün aşılabilmesi halinde bile Kıbrıs Cumhuriyeti'nin AB'ye üye olacağını yeniden deklare edilmesi Kuzey Kıbrıs'ta

³⁷ E. Bozkurt ve H. Demirel, *a.g.y.*, s. 221.

³⁸ S. Bailer-Allen, *a.g.y.*, s. 42.

³⁹ A. Yalçınkaya, "From Disaster Solidarity to Interest Solidarity: Turkish-Greek Relations", *Turkish Review of Balkan Studies*, Annual 8 (2003), s. 192-193.

çözüm yönünde toplumsal bir irade geliştirdi. Kuzey Kıbrıs halkı Güney'in AB ile bütünleşmesinin Kuzey'in uluslararası alandaki izolasyonunu, Türkiye'ye bağımlılığını süreklileştireceğinin ve Kuzey ve Güney arasındaki refah uçurumunun iyice derinleşeceğinin bilinciyle AB'nin dışında kalmamaya dönük bir tavır ve irade sergilemeye başladı.⁴⁰ Kuzey Kıbrıs'taki muhalefet "bağımsız, federal, AB üyesi bir Kıbrıs" talebini 2000 yılından itibaren giderek daha güçlü biçimde dillendirdi.

Bu arada ada halklarının siyasi temsilcileri arasında devam eden görüşmelerde çözüme dönük bir irade geliştirilemedi. Aralık 1999'dan Kasım 2000'e kadar New York'ta aralıklarla süren Denktaş-Klerides görüşmelerinden kayda değer bir sonuç çıkmayınca BM Genel Sekreteri Kofi Annan 8 Kasım 2000'de kapsamlı bir çözüm için görüşme zemini oluşturabilmek amacıyla taraflara bir belge sundu. Denktaş belgede egemen, bölünmez, ortak devletten bahsedildiği ve bunun adada iki ayrı ve egemen devleti savunan Türk tarafının tezlerine aykırı olduğu gerekçesiyle görüşme masasından kalktı.

24 Kasım'da Kıbrıs gündemiyle toplanan MGK'dan Denktaş'a destek kararı çıktı. Aynı günlerde AB Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesi'ni açıkladı. Belgede Kıbrıs sorununun çözümünde Ankara'dan beklenen destek hem giriş bölümünde hem de müzakerelere başlanması için yerine getirilmesi gereken kısa vadeli öncelikler bölümünde yer alıyordu.⁴¹ Bu tarihten itibaren AB her yıl hazırladığı İlerleme Raporları'nda Kıbrıs sorununun çözümü yolundaki beklentisini hem güçlendirilmiş siyasi diyalog ve siyasi kriterler hem de kısa vadeli öncelikler başlıklarında ifade edecekti.

Kasım 2001'de Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in, AB'nin Kıbrıs'ın mevcut bölünmüşlüğüne aşılacağı bir durumda dahi Kıbrıs Cumhuriyeti'nin AB üyesi olarak kabul edileceğini yeniden açıklaması üzerine, TBMM konuşmasında kullandığı sözler büyük bir tartışmayı da başlatmış oluyordu: "*AB üyeliğinin Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne verilmesi konusunda Türkiye'nin menfaatleri hiçe sayılmaktadır. Böyle bir üyelik oluşumunda, Türkiye kararını vermek zorundadır. Ya 'Eh bu kadar' diyecek ki hiç kimse bunu istemez ya da 'Ben bu kararı tanımıyorum' demek zorunda kalacaktır. Böyle bir durumda Türkiye çok kesin bir karar almak zo-*

⁴⁰ P. Tank, *a.g.y.*, s. 149.

⁴¹ E. Güven, *Helsinki'den Kopenhag'a Kıbrıs*, İstanbul, Om Yayınevi, 2003, s. 61-65.

*runda kalabilir. Alınacak kesin kararın Türkiye'ye bir bedel ödetti-receğini bilmeliyiz ama böyle bir kararı almak zorundayız”.*⁴²

Yine aynı ay içinde bu kez Başbakan Bülent Ecevit Güney Kıbrıs'ın AB üyesi olması durumunda Kuzey Kıbrıs'ın Türkiye ile birleşeceği yolunda bir açıklama yaptı.⁴³ Bu açıklamalar Türkiye'nin AB ile Kıbrıs arasında bir tercih yapma durumuna geldiğine işaret ediyordu. Tartışma tam da bu tercihin hangi yönde yapılması gerektiğine dairdi.

Büyük sermayenin temsilcisi TÜSİAD hükümete sert bir yanıt vermekte gecikmedi: *“Türkiye'nin dış politikasında önemli bir yer tutan Kıbrıs konusunda son günlerde yapılan açıklamalar Türk iş dünyası açısından kaygı vericidir... Ülkemizin öncelikli ulusal çıkarı, istikrarlı bir ekonomik büyüme ve refah düzeyinin artırılması doğrultusunda AB üyeliği hedefini bir an önce gerçekleştirmektir. Bu nedenle, Kıbrıs konusunun, önümüzdeki dönemde, Türkiye'nin AB üyeliği önünde engel oluşturmaması için, izlenecek politikaların AB ile derin krizler yaratmayacak şekilde ele alınması gerekmektedir. Kıbrıs konusunda çözümsüzlüğün, Türkiye-AB ilişkilerinde ve Türkiye'nin tam üyelik perspektifinde aksamaya yol açmasının tarihi ve toplumsal sorumluluğunun ağır olacağı unutulmamalıdır... Ayrıca Kıbrıs konusunun çözümüne yönelik önerilerin ve geçtiğimiz günlerde dile getirilen 'ödenen bedeller'in demokratik bir ülkeye yakışan somut ulusal çıkar verileri ve saydamlık çerçevesinde kamuoyunda tartışılması gerekmektedir”.*⁴⁴

Kasım 2001 yılında patlak veren bu tartışmayı Türkiye'nin Kıbrıs siyasetinin dönüşümü açısından bir dönüm noktası saymak gerekiyor. TÜSİAD'ın hükümete verdiği yanıt büyük sermayenin AB üyelik hedefinden Kıbrıs meselesi uğruna vazgeçmeye niyetli olmadığını net bir biçimde gösterdi. Bu tarihten itibaren birkaç sene içinde yalnızca ülkenin resmi Kıbrıs siyasetinin değil aynı zamanda Kıbrıs meselesinin popüler alanda algılanış biçiminin kapsamlı bir biçimde dönüşmesine yol açacak bir hegemonik mücadele süreci başladı. Bu mücadelenin taraflarını kabaca liberaller ve ulusalcılar -ve/veya milliyetçiler- olarak tarif etmek mümkün. Bu mücadele 2001 yılı itibarıyla ülkenin egemenleri arasında bir yarılma yarattı, bu yarılma hali birkaç yıl içinde liberaller lehine aşıldı.

⁴² E. Güven, *a.g.y.*, s. 84.

⁴³ P. Tank, *a.g.y.*, s. 152.

⁴⁴ TÜSİAD, “Kıbrıs Konusu AB Üyeliğine Engel Oluşturmamalı”, Basın Açıklaması, 16.11.2001.

Tartışmanın taraflarını devlet ve sermaye olarak tarif etmek hem yöntemsel hem de pratik sonuçları açısından yanıltıcı olacaktır. Daha ziyade devlet içinde de bir yarılmadan bahsetmek gerekiyor. Örneğin dönemin DSP-MHP-ANAP koalisyonunun DSP-MHP kanadı Kıbrıs konusunda klasik milliyetçi tezleri temsil ederken ANAP Özal'ın mirasının etkisiyle meseleye daha ılımlı bakıyordu. Hakeza ordu ve bürokrasiyi de yekpare birer özne olarak görmek doğru değil. 1980 sonrası Türkiye'de devlet bürokrasisinin yapısının dramatik bir biçimde değiştiğini, Özal'ın prenslerinin temsil ettiği liberal zihniyetin geleneksel bürokratik yapıyı parçaladığını hesaba katmak gerekiyor. Benzer bir biçimde ordu içinde de geleneksel hassasiyetlere sahip çıkan unsurların yanısıra "çağın gerekliliklerinin" farkında olan, ABD eğitilmiş asker kuşağını unutmamak lazım. Bu anlamda Kıbrıs tartışmasının yarattığı yarılmanın hem hükümetin hem de ordu ve bürokrasinin içinde yansımaları bulunduğunu söylenebilir. Daha geleneksel milliyetçi kesimler Kıbrıs'ta ulusal çıkar- egemenlik- jeostrateji üçgeninde resmi söylemde ısrar ederken, sermayenin sesine kulak verenler Kıbrıs meselesini Türkiye'nin AB üyelik sürecinin gereklilikleri üzerinden değerlendirmeye başladılar.

Tartışmanın taraflarının tipik argümanlarına dönersek, hem sağ hem sol kanat unsurları içeren (İP ve MHP'nin söyleminde en açık ifadesini bulan) milliyetçi cephenin temel argümanları arasında Kıbrıs'ta federal bir çözümü kabul etmenin dolaylı enosis anlamına geldiği, Kıbrıs'ın kaybedilmesinin Türkiye'nin politik ve jeostratejik çıkarları açısından intihar anlamına geleceği, federal çözüm yoluyla Kıbrıs Türklüğünün yok edilmeye çalışıldığı, Kıbrıs'ın verilmesinin Sevr'in yeniden canlandırılması yolunda bir ön adım olduğu, vatan toprağından hiçbir koşulda taviz verilemeyeceği, AB'ye koşulsuz üyeliği savunanların teslimiyetçi ve hatta vatan haini oldukları, Kurtuluş Savaşı sırasında düşmanla işbirliği yapanlarla özdeş görülebilecekleri sayılabilir.⁴⁵

⁴⁵ R. Denktaş, "Türklük için Dayandık, Dayanacağız", G. Fırat (der.), *Milli Dava Kıbrıs*, İstanbul, İleri, 2004, s. 27-38; M. Soysal, "Türkiye Kıbrıs'ta Avrupa Tutkusunun Esiri Oldu", G. Fırat (der.), *Milli Dava Kıbrıs*, İstanbul, İleri, 2004, s. 195-204; E. Manisalı, "Türkiye'yi Batıya Bağlamak İsteyenler Kıbrıs'ta Taviz Vermeyi Savunuyorlar", G. Fırat (der.), *Milli Dava Kıbrıs*, İstanbul, İleri, 2004, s. 185-194; H. Mümtaz, "Ya Türk Kıbrıs Varolur Ya Mücahit Yaşamaz", G. Fırat (der.), *Milli Dava Kıbrıs*, İstanbul, İleri, 2004, s. 223-228; İ. Selçuk, "Tarih Tersine Okunacaktır...", *Cumhuriyet*, 03.12.2002; C. Arcayürek, "Nereye?", *Cumhuriyet*, 18.01.2003.; C. Kırca, "Kıbrıs'ta ne Olacak?", *Akşam* 10.03.2003.

TÜSİAD'ın periyodik basın açıklamalarıyla öncülüğünü, *Hürriyet*'ten Ertuğrul Özkök ve Cüneyt Ülsever, *Radikal*'den Erdal Güven ve İsmet Berkan gibi isimlerin medyada sözcülüğünü yaptıkları liberal kanat ise Kıbrıs meselesinde yıllardır çözümsüzlüğün çözüm olarak görüldüğünü, bugün Kıbrıs'ta mevcut statükoyu savunanların Türkiye'nin AB'ye girmesine, dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş hedefini olan muasır medeniyet seviyesine yükselmesine, gelişmesine engel olduklarını, Kıbrıs sorununun çözülmemesi halinde hem Kıbrıslı Türklerin hem de Türkiye'nin AB macerasının sona ereceğini, AB'nin dışında kalan Kuzey Kıbrıs'ın ve AB topraklarında işgalci durumuna düşen Türkiye'nin ciddi bir izolasyonla karşı karşıya kalacağını savunuyordu.⁴⁶

Bu iki kamp arasında süren hegemonik mücadelenin ana ekseninin “ulusal çıkar” kavramı etrafında verilen mücadele olduğu söylenebilir. TÜSİAD, ulusalcı-milliyetçi kampın en önemli silahı olan ulusal çıkar kavramı ve Kıbrıs'ın federal bir çözüm yoluyla “Rumlara teslim edilmesi”nin Türkiye'nin ulusal çıkarlarına ters olduğu savına ulusal çıkarı yeniden tanımlayarak cepheden saldırdı. TÜSİAD AB'ye üyelik hedefini toplumun tüm kesimlerinin yararlanacağı bir ekonomik büyüme ve refah yaratacağı⁴⁷, Türkiye'yi siyasi ve ekonomik açıdan daha güçlü bir ülke haline getireceği⁴⁸ ve Cumhuriyetin batılılaşma hedefinin ve hatta 200 yıllık modernleşme sürecinin en önemli adımı olduğu gerekçesiyle⁴⁹ AB üyelik süreci ve hedefini ulusal çıkarın kristalize olmuş hali olarak kurdu ve topluma böyle sundu.

Anlam üzerinde verilen mücadelenin, daha genel formuyla ideolojik mücadelenin hegemonya mücadelesinin en önemli boyutu olduğu düşünülürse ulusal çıkar kavramının popüler anlamı üzerine verilen kavgaın önemi ortaya çıkar. Genel kanının aksine kelime ve kavramların anlamları değişmez ve sabit değildir. Voloşinov'un çokça tekrarlanan vurgusuyla dil bir toplumsal mücadele alanıdır ve belirli bir kavramın belirli bir tarihsel dönemdeki popüler anlamı o dönemin hegemonik mücadelelerini ve sınıfsal-siyasal güç dengelerini yansıtır. Örneğin Türkiye'de toplumsal algıda “demok-

⁴⁶ Güven, a.g.y.; Ülsever, C., “Statükonun Son Kalesi Kıbrıs”, M. M. Hakkı (der.), *Kıbrıs'ta Statükonun Sonu*, İstanbul, Naos Yayıncılık, 2004, s. 7-10.

⁴⁷ TÜSİAD, “Kıbrıs Konusu AB Üyeliğine Engel Oluşturmamalı”, Basın Açıklaması, 16.11.2001.

⁴⁸ TÜSİAD, “Kıbrıs Sorununda Ulusal Çıkarlarımızın Bütünlüğü Gözardı Edilmemelidir”, Basın Açıklaması, 11.03.2003.

⁴⁹ TÜSİAD, “Birleşmiş Milletler'in Önerisi Kıbrıs Müzakere Sürecinde Temel Alınmalıdır”, Basın Açıklaması, 26.11.2002.

rası”nin 1970li yıllarda solla özdeşleşmişken, bugün serbest piyasa ve liberal ideolojiyle ilişkilendirilmiş oluşu anlam üzerinde verilen mücadeleyi ve hakim anlamın dönemin ideolojik haritası hakkında fikir vermesi halini örnekler.

Mouffe’un⁵⁰ da altını çizdiği gibi hegemonik kapasite hegemonik sınıf veya grubun kendini ulusal-genel çıkarım temsilcisi olarak kurabilme yeteneği ile yakından ilişkilidir. Bu bağlamda TÜSİAD’ın güvenlik ve jeo-strateji üzerinden kurulan geleneksel-realist ulusal çıkar tanımını⁵¹ reddederek AB üyelik hedefi çerçevesinde yeni bir ulusal çıkar tanımı yapması ve bu yeni tanım üzerinden Kıbrıs sorununun çözümünün Türkiye’nin ulusal çıkarlarının en önemli gereği olarak sunması sermayenin kendi çıkarlarını hegemonize etme yeteneğini göstermesi bakımından anlamlıdır.

BİR HEGEMONİK PROJE OLARAK AB ÜYELİĞİ ve KIBRIS SORUNUNUN YENİDEN FORMÜLASYONU

Argümanlara dikkatle bakıldığında tartışmanın Kıbrıs değil, ülkenin gelecek vizyonu üzerinde düğümlendiği görülüyor. Kıbrıs siyaseti üzerinde verilen mücadelenin odağında Kıbrıs’ın kendisi değil, AB meselesi duruyor. Kıbrıs meselesinin bir an önce çözülmesini talep eden liberal kanadın Kıbrıs’a ilgisinin bu anlamda bütünüyle işlevsel olduğu söylenebilir. Aynı şekilde milliyetçi kanadın kaygısı da Kıbrıslı Türklerin kaderinden ziyade Kıbrıs’ta verilecek “taviz”in Türkiye’nin geleceği açısından taşıdığı anlama dairdir. Yani Kıbrıs çok daha genel bir mücadelenin bir boyutu, bir tür sembolik göstergesi olarak görülmelidir.

Türkiye’nin AB aday üyesi olarak ilan edildiği Helsinki Zirvesi sermaye sınıfı açısından AB üyelik hedefini bir düş olmaktan çıkarıp gerçekçi bir alternatif haline getirdi. Türkiye’de büyük sermaye ve onun temsilcisi TÜSİAD, 1980li yıllardan bu yana Türkiye’nin AB üyeliğinin en ateşli savunucusu oldu. Eski TÜSİAD başkan yardımcısı Cem Duna’nın belirttiği gibi sermaye sınıfı AB üyeliğini küresel ekonominin bir parçası olmakla eş değer görmektedir⁵². Dünya ekonomisinin temel olarak AB, Kuzey Amerika, Güneydoğu Asya gibi bloklar üzerinden işlediğini gözleyen sermaye sınıfı açısından AB üyeliği küresel ekonomiden olabildiğince büyük bir

⁵⁰ C. Mouffe, “Introduction: Gramsci Today”, C. Mouffe (der.) *Gramsci and Marxist Theory*, London, Routledge & Kegan Paul, 1979, s.194.

⁵¹ İ. Uzgel, a.g.y., s.56.

⁵² C. Duna, Yazar tarafından yapılan mülakat, 16.02.2006.

pay almanın tek yolu gibi görünmektedir.⁵³ Bunun yanında AB üyeliği ekonomik ve siyasal istikrarı gösteren bir referans olması bakımından yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi anlamında sembolik bir öneme haizdir.

Tüm bunların ötesinde sermaye açısından AB üyelik sürecinin asıl anlamının ülkenin neo-liberal dönüşümünü hızlandıran ve meşru kılan bir işlev görmesi olduğu söylenebilir. Bu işlev elbette AB'nin kendisinin 1980li ve 90lı yıllar boyunca geçirdiği, neo-liberal stratejinin kıtanın ekonomik yapısının oluşturulmasında temel alınmasını karara bağlayan Maastricht Anlaşmasında ve nihayet mali disiplinin tüm Avrupa bazında gerçekleştirilmesini hedefleyen Avrupa Parasal Birliği ve Avrupa Merkez Bankasında ifadesini bulan, neoliberal dönüşümle yakından ilintilidir. Bonefeld'in altını çizdiği üzere Avrupa Parasal Birliği (EMU) temel olarak kıta çapında para politikasının kitlelerin politik baskısından "özgürleştirilerek" bir grup "uzmanın" ellerine teslim edilmesini hedefliyordu.⁵⁴ Tek Avrupa ve Maastricht Antlaşmalarıyla olgunlaşan ve Avrupa Parasal Birliği'nin kurulması ve Euro'ya geçişle tamamlanan liberal dönüşüm sonrası Avrupa entegrasyonu sermayenin disiplininin ulus devletler üstü bir düzlemde garanti altına alınmasının kurumsal düzeneği haline geldi.⁵⁵

Bu dönüşüm sonrası AB üyeliği üye devletler açısından Avrupa Parasal Birliği ve Avrupa Merkez Bankasının kriterleri üzerinden işleyen bir tür neo-liberal uyum mekanizmasına dönüştü. Bu mekanizmanın işleyişi aday üyelerin üyelik sürecinde daha da görünür hale geliyordu. Kopenhag kriterlerinin ekonomik boyutu⁵⁶ düşünüldüğünde AB ile entegrasyonun aday üyeler açısından dramatik bir neo-liberal dönüşüme denk düştüğü netlik kazanır. Holman'ın⁵⁷ "gönüllü zor" (voluntary coercion) diye tabir ettiği bu uyum sağlarken dönüşme hali AB üyelik projesinin sermaye aç-

⁵³ C. Duna, *a.g.y.*

⁵⁴ W. Bonefeld, "European Integration: The Market, the Political and Class", *Capital and Class* No: 77 (2002), s. 117-142.

⁵⁵ O. Holman ve K. van der Pijl, "Structure and Process in Transnational European Business", A. W. Cafruny ve M. Ryner (der.), *A Ruined Fortress? Neoliberal Hegemony and Transformation in Europe*, Rowman & Littlefield, Lanham, 2003, s. 78-79.

⁵⁶ AB üye olabilmek için aday üyenin işleyen bir pazar ekonomisine ve birlik içindeki piyasa güçlerine ve rekabet baskısına karşı koyabilme kapasitesine sahip olması gerekir.

⁵⁷ O. Holman, "Integrating Peripheral Europe: The Different Roads to 'Security and Stability' in Southern and Central Europe", *Journal of International Relations and Development*, No: 7 (2004), s. 208-236.

sından önemini açıklıyor. AB entegrasyon süreci, neo-liberal yapısal uyum reformlarının gerçekleştirilmesi sırasında ulusal hükümetlerin disipline edilmesi ve AB faktörünün yokluğunda kitleler nezdinde meşrulaştırılması pek de kolay olamayacak neo-liberal politikaların hayata geçirilmesini sağlaması açısından⁵⁸, Türkiye ve diğer aday üye ülkelerde sermayenin hedeflerine kestirme yoldan ulaşabilmesini sağlıyor.

Bu anlamda AB'ye üyelik kriterlerinin⁵⁹ ekonomik ve siyasi yapının neo-liberal sermaye birikim stratejisinin gereklilikleri doğrultusunda dönüştürülmesi ya daha doğrusu halihazırda işleyen neo-liberal dönüşümün legal ve kurumsal anlamda konsolidasyonu için bir tür araç görevi gördüğü söylenebilir. Başka bir deyişle AB üyelik süreci IMF patentli yapısal uyum programlarının garanti altına alınmasını sağlıyor.⁶⁰ Zaten TÜSİAD da AB ekonomik kriterlerinin ülkenin ekonomik yapısının liberal dönüşümü bağlamında IMF yapısal uyum programlarını tamamlayıcı nitelikte olduğunu açıkça ifade ediyor.⁶¹ Bu tamamlayıcı ilişki TÜSİAD açısından memleketin önceliklerini de belirliyor. Birçok kez ifade edildiği üzere büyük sermaye “Türkiye ekonomisinde arzulanılan ilerlemenin elde edilebilmesi için” iki temel öncelik tanımlıyor: “AB üyeliği ve IMF destekli ekonomik programın kararlılıkla uygulanması”.⁶²

Bu iki öncelik karşılıklı olarak birbirini besliyor ve destekliyor; bu karşılıklı ilişki neoliberal dönüşüm sürecine hız, yerleşiklik ve meşruiyet kazandırması açısından önemli. Bu anlamda sermaye

⁵⁸ O. Holman, *a.g.y.*, s. 221.

⁵⁹ 2001 yılında yayınlanan Katılım Ortaklığı Belgesinde yer alan ekonomik kriterleri hatırlamakta yarar var: IMF ve Dünya Bankası ile mutabakata varılan enflasyon ile mücadele ve yapısal reform programının uygulanmasının temin edilmesi, özellikle kamu harcamalarının kontrol altına alınmasının sağlanması, mali sektör reformunun süratle uygulanmasına başlanması, kamuya ait kurumların özelleştirilmesinin sürdürülmesi, malların ve sermayenin serbest dolaşımının önündeki tüm engellerin kaldırılması, vb.

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2001.pdf

⁶⁰ Z. Öniş, “Domestic Politics, International Norms and Challenges to the State: Turkey-EU Relations in the post-Helsinki Era”, A. Çarkoğlu ve B. Rubin (der.), *Turkey and the European Union: Domestic Politics, Economic Integration and International Dynamics*, London & Portland, Frank Cass, 2003, s. 20-22.

⁶¹ TÜSİAD, “Adaylık Sürecinde Özel Sektöre Önemli Görevler Düşecek”, Basın Açıklaması, 13.12.1999.

⁶² TÜSİAD, “Hükümet İçerisindeki Uzlaşma Sürmeli”, Basın Açıklaması, 11.06.2002; TÜSİAD, “Ekonomideki Olumlu Gidişat, Hükümetin Altıncı Gözden Geçirmeye Odaklanması İçin Fırsattır”, Basın Açıklaması, 05.08.2003.

açısından sadece AB üyelik hedefinin değil üyelik sürecinin kendisinin ekonomik anlamda neoliberal reformlara süreklilik kazandırması, siyasal anlamda da neoliberal dönüşümün yasal, kurumsal ve siyasal zeminini kurması açısından hayati öneme sahip olduğunu söyleyebiliriz. Yani hedefin gerçekleşmesinden ziyade sürecin işlenmesi, ülkenin AB üyesi olup olmamasının ötesinde katılım sürecinin gösterdiği istikamette seyretmesi sermayenin gelecek vizyonunun realize olması açısından kritik.

AB üyelik süreci yukarıda tartışılan işlevin ötesinde ciddi bir hegemonik potansiyel de taşıyor. 1980 darbesini sermaye sınıfının hegemonyasının yeniden inşasına dönük bir *pasif devrim*⁶³ olarak tanımlarsak, devlet-toplum ilişkisini otoriter bir temelde yeniden örgütleyen bu pasif devrim girişiminin 1990lı yıllarda sınırlarına dayandığını ve taşıdığı yapısal zayıflıkların zamanla su yüzüne çıktığını söyleyebiliriz.⁶⁴ 1990lı yılların art arda gelen ekonomik krizler, kısa ömürlü koalisyon hükümetleri, ana akım siyasi partilerin güç kaybı, Kürt hareketinin ve siyasal islamın yükselişi gibi başlıklarda kristalize olan organik kriz koşullarında bir tür sosyal uzlaşma ve ekonomik-siyasi istikrar ortamı yaratacak yeni bir

⁶³G. L. Yalman, "The Turkish State and Bourgeoisie in Historical Perspective: A Relativist Paradigm or a Panoply of Hegemonic Strategies", N.Balkan and S.Savran (der.), *In the Politics of Permanent Crises: Class, Ideology and State in Turkey*, New York, Nova Science Publishers, 2001, s. 21-54.

Gramsci pasif devrimi devrimsiz devrim olarak tanımlar (bkz. A. Gramsci, *The Gramsci Reader: Selected Writings 1916-1935*, D. Forgacs (der.), New York: New York University Press, 2000). Pasif devrim temel olarak kitlelerin bastırılması, pasifize ve apolitize edilmesi yoluyla örgütlenen rızaya dayanır. Bu anlamda pasif devrim "bir yandan politik liderliğin hakimiyetinin sürmesi lehine kitlesel girişimleri etkisizleştirip başka kanallara akıtırken (pasif), bir yandan da toplumsal ilişkilerin yeniden örgütlenmesini (devrim) içerir (bkz. B. Jessop, *Devlet Teorisi: Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak*, İstanbul, Epos, 2008, s.286). Pasif devrim üzerine daha ayrıntılı bilgi için bkz A. Gramsci, *a.g.y.*; B. Jessop, *a.g.y.* ve B. Jessop, *The Capitalist State: Marxist Theories and Methods*, Oxford, Martin Robertson & Company Ltd, 1982; C. Mouffe, *a.g.y.*; C. Buci-Glucksmann, "Hegemony and Consent: A Political Strategy", *Approaches to Gramsci*, A.S. Sassoon (der.), London, Writers and Readers, 1982, s. 116-126.

⁶⁴1980lerin otoriter neoliberal projesinin yapısal sınırları için bkz. M. Tünay, "The Turkish New Right's Attempt at Hegemony", A. Eralp (der.) *The Political and Socioeconomic Transformation of Turkey*, Westport, Praeger Publishers, 1993, s. 11-30; K. Boratav, *1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*, 2. Baskı, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1995; A. R. Kaya, "Adımı Koyalım: Tutmayan Hegemonya", *Liberalizm, Devlet ve Hegemonya*, E.F. Keyman (der.), İstanbul, Everest, 2002 s. 1-8.

hegemonik projeye⁶⁵ ihtiyaç vardı. Bu yeni hegemonik proje, geçmiş 1950li yıllara dayanan AB'ye üyelik macerasının Helsinki Zirvesinin ardından gerçekçi bir hedef haline gelmesiyle oluşmaya başladı.⁶⁶

2000li yıllarda AB üyeliğinin bir hegemonik proje olarak güç ve yaygınlık kazanmasının iki temel sebebinden bahsedilebilir. Birincisi elbette sermaye sınıfının çıkarlarını temsil etme kapasitesidir. Türkiye örneğinde sermayenin çıkarlarının neoliberal dönüşüm ve global entegrasyon üzerinde yoğunlaştığı düşünüldüğünde AB üyelik projesinin bu hedeflerin gerçekleşmesi yolunda ne kadar kullanışlı bir araç olduğuna daha önce değindik. AB projesinin sermaye çıkarları açısından kullanışlı olmasının tek nedeni ekonomik kriterlerin neoliberal dönüşümü hızlandıran etkisi değildir; politik kriterlerin de bir o kadar önemli olduğunu vurgulamak gerekiyor.

1990lı yılların kriz ortamının sermaye sınıfını bir takım ekonomik dönüşümlerin yanı sıra bir takım politik dönüşümlere de ikna ettiği söylenebilir. Bu ikna olma hali elbette dünya kapitalizminin “devlet ekonomiden elini çeksin” söyleminden “piyasanın regüle edilmesinin gerekliliği”ne doğru evrilme süreciyle yakından ilişkilidir. Bu süreç neoliberal stratejinin konsolidasyonu, istikrarlı ve sürdürülebilir bir hale getirilmesi için yasal, kurumsal ve siyasal dayanakların oluşturulmasının gerekliliğine işaret eder. Peck ve Tickell'in⁶⁷ terminolojisiyle geriye ve ileriye dönük (roll-back and roll-out) neo-liberal dönemlerden bahsedecek olursak 1980li yılların neoliberalizmi önceki dönemin ekonomik, siyasal, kurumsal ve yasal biçim ve ilişkilerinin elimine edilmesinde karakterize olurken

⁶⁵ Hegemonik proje kavramı Bob Jessop'un egemen sınıf veya fraksiyonun hegemonyasının kurulmasına aracılık eden ulusal-popüler programı imlemek için kullandığı, benim de oldukça kullanışlı bulduğum ve sıkça yararlandığım bir kavram.

⁶⁶ AB üyelik projesinin bir hegemonik proje olarak analizi fikri, master tezimin danışmanı olan Prof. Raşit Kaya'dan (Siyasetsiz Seçimler Üzerine Tartışma Öğeleri”, *Doğu Batı*, No: 21 (2002-03), s. 169-177) alınıp geliştirilmiştir (bkz. Yaka, Ö., “Cyprus Policy of Turkey in the 2000s: Has the ‘National Cause’ become an ‘Impediment to Progress’?”, Yayınlanmamış Master Tezi, ODTÜ, 2006). Argümanın daha güncel bir versiyonu için bkz. R. Kaya, “Neoliberalizmin Türkiye'ye Siyasal Etkileri Üzerine Değerlendirmeler ve Tartışma Öğeleri”, N. Mütevellioğlu ve S. Sönmez (der.), *Küreselleşme, Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.

⁶⁷ J. Peck ve A. Tickell, “Neo-liberalizing Space”, *Antipode*, 34 (3, 2002), s. 380-404.

2000li yılların AB üyelik süreci yeni dönemin yasal ve kurumsal yapılarının oluşturulmasının projesidir.

Neoliberalizmin kurumsal mimarisinin oluşturularak konsolide ve rutinize edilmesi bu projenin ana hedefidir. Bu anlamda TÜSİAD'ın 1990ların ikinci yarısından itibaren oluşmaya başlayan demokratikleşmeye dönük hassasiyetinin de oldukça işlevsel bir temelde geliştiğini söylemek gerekiyor. Öyle ki, o dönemki önceliği kapitalist sistemin bekaasına dönük tehditin her ne şekilde olursa olsun bertaraf edilmesi olduğundan olsa gerek, 12 Eylül darbesinin en hararetli savunucu olan TÜSİAD, 1997 demokrasi raporuyla başlayan dönemde birdenbire demokrasi havarisine dönüştü. Bu dönüşümün temelinde Türkiye'de büyük sermayenin serbest piyasa ekonomisinin bekaası açısından temsili demokrasinin asgari unsurlarının yerleştirilmesinin gerekli olduğuna dair edindiği kanı vardı.⁶⁸ Yani demokratikleşme piyasa ekonomisiyle ilişkilendirildiği ölçüde sermaye açısından araçsal bir anlam kazandı.

Türkiye'nin AB üyeliğinin bir hegemonik proje olarak örgütlenbilmesinin bir diğer nedeni toplumun değişik kesimlerinin talep ve beklentilerine seslenebilecek, dolayısıyla geniş toplumsal kesimlerin rızasını örgütleyebilecek kapasiteye sahip olmasıydı. AB üyelik projesinin büyük sermaye ve onun temsilcisi TÜSİAD için ne ifade ettiğini yukarıda tartıştık, küçük ve orta ölçekli sermaye grupları, yani KOBİler de küresel ticaret ağlarına fason üretim yoluyla dahil oldukları ölçüde daha doğrudan küresel entegrasyon vaadeden AB üyelik projesine destek verdiler.⁶⁹ Sıradan vatandaş nezdinde yaşam standartlarının yükselmesi, daha insani yaşam koşulları, daha fazla iş olanağı, serbest dolaşımın vaadettiği yeni ufukları temsil eden AB, demokratikleşmeyi temel hedef olarak gören bir kısım sol-liberal siyasal hareketler ve entellektüeller açısından ise Türkiye'nin demokratik dönüşümünü simgeliyordu.

Ülkenin kendi dinamikleriyle dönüşeceğiinden umudu kesen bu kesimler AB üyeliğini ülkeyi kestirme yoldan demokratik ve ço-

⁶⁸ TÜSİAD, "TÜSİAD Calls on Everyone to Make Common Cause for Democracy", Basın Açıklaması, 20.01.1997.

⁶⁹ Küçük ve orta ölçekli sermayeyi farklı düzlemlerde temsil eden birçok farklı kurumsal yapı 2000'li yılların başından itibaren AB projesine açık destek verdi. Bunların birkaçı için Türkiye çapında yüzlerce oda ve borsayı temsil eden TOBB, TÜSİAD önderliğinde kurulan ve yerel sanayici ve işadamları derneklerini bünyesinde toplayan ve 2004 yılında TÜRKONFED adını alan Türkiye Sanayici ve İşadamları Platformu, islami kesimi temsil eden TUSKON ve MÜSİAD.

ğulcu bir geleceğe taşıyacak bir tür araç olarak görüyordu.⁷⁰ Öte yandan İslamcılar ve Kürt hareketi de AB’de cumhuriyet rejiminin sırasıyla ulusalcı ve laik temellerini esnetecek bir potansiyel gördüler ve AB-demokratikleşme korosuna dahil oldular. Dolayısıyla farklı kesimler farklı talep ve beklentilerle AB’ye üyelik hedefine eklenmiş oldular. Bu anlamda AB üyelik projesinin 1980li yıllarda pasif devrim yoluyla kurulmaya çalışılan neoliberal hegemonyanın geniş kitlelerin talep ve beklentilerinin bir ulusal program yoluyla egemen sınıfın çıkarlarıyla eklenilerek *yayılmacı* (expansive ve/veya inclusive hegemony)⁷¹ bir formda yeniden formüle edilmesi olduğu söylenebilir.⁷²

2000li yılların ilk yarısında AB üyelik projesi toplumun geniş kesimlerinin üzerinde uzlaştığı bir ulusal program, ülkenin tüm gelecek vizyonunun üzerine inşa edildiği temel zemin haline geldi. Kısa bir süre içinde ana akım siyasetin tüm unsurları açısından AB projesi tartışılmaz bir ortak hedef karakteri kazandı. Jessop’un ifade ettiği üzere hegemonik projeye aykırı çıkar, talep ve argümanlar yanlış, irrasyonel ya da gayri ahlaki ilan edilerek etkisizleştirilirler.⁷³ Türkiye örneğinde Helsinki sonrası süreçte AB’ye üyelik hedefinin ana akım siyasetin temel belirleyeni haline gelmesinin ardından AB karşıtı olmanın arkaik, izolasyoncu ve hatta akıl ve sağduyu yoksunu olmakla bir tutulduğu bir ortamda AB karşıtı hareketlerin marjinalize edildiği söylenebilir. Marjinalize olmak istemeyen ana akım politik hareketlerin hemen hemen hepsi, MHP dahil olmak üzere 2000lerin ilk yarısında AB üyeliğinden yana olduklarını deklare etmek ve AB’ye dair rezervlerini “üyelik hedefine değil üyelik sürecinin yürütülüş tarzına⁷⁴ karşıyız” söylemiyle ikame etmek durumunda kaldılar.

⁷⁰ Sol-liberal entellektüellerin AB üyeliğini destekleyen detaylı argümanları için bkz. Ç. Keyder, *Memalik-i Osmaniye’den Avrupa Birliği’ne*, 2. Baskı, İstanbul, İletişim, 2004; M. Belge, *Yaklaştıkça Uzaklaşıyor mu?: Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul, Birikim Yayınları, 2003; A. İnel, “Avrupa Birliği: Nasıl Bir Kurumlaşma?”, *Birikim*, No: 157(2002), s. 11-15.

⁷¹ Yayılımcı (expansive/inclusive) hegemonik projeler “tüm ulusun desteğinin maddi tavizler ve sembolik ödüller yoluyla harekete geçirildiği” projelerdir. Yani yayılımcı hegemonya “halk kitlelerinin önemli bir çoğunluğunun (tamamı olmasa bile) aktif desteğini sürdürmekle ve bu desteği genişletmekle ilgilidir” (B. Jessop, *Devlet Teorisi...*, s. 284-285.).

⁷² Ö. Yaka, a.g.y.; A. R. Kaya, “Neoliberalizmin Türkiye’ye ...”

⁷³ B. Jessop, *State Theory: Putting the Capitalist State in its Place*, Pennsylvania, The Pennsylvania State University Press, 1990, s. 181-208.

⁷⁴ Türkiye’ye Kopenhag kriterlerinde yer almayan ek kriterlerin dayatılması, Kıbrıs, Yunanistan ve Ermenistan’la ilişkiler, Patrikhanenin statüsü ve Heybeli-

AB projesinin 2000li yıllarda kazandığı hegemonik karakter Kıbrıs sorunu gibi bir dizi kronik problemin AB gözlüğüyle yeniden değerlendirilmesine yol açtı. 1950li yıllardan itibaren Türkiye toplumun zihninde bir “milli mesele” olarak yer eden Kıbrıs meselesi, birkaç yıl gibi kısa bir sürede “Türkiye’nin AB’ye girmesinin önündeki en büyük engel” olarak anılmaya başlandı. Bu dramatik dönüşümü AB projesinin kazandığı hegemonik karakteri hesaba katmadan anlamak olanaksızdır.

AKP’NİN SAHNEYE ÇIKIŞI ve AKP-SERMAYE KOALİSYONUNUN KIBRIS HAREKATI

2001 sonunda TÜSİAD’ın hükümetin Kıbrıs politikasına karşı açtığı bayrak kısa sürede sermaye ile organik ilişkisi bulunan⁷⁵ ana akım medyanın çabasıyla toplumsallaştırıldı. Köşe yazarları ve TV yorumcuları Kıbrıs sorununun Türkiye’nin AB’ye girmesinin önündeki en büyük engel olduğundan bahseder oldular.⁷⁶ Bu arada AB yetkililerinin ardı ardına yaptığı açıklamalar, Türkiye’nin AB ve Kıbrıs arasında bir seçim yapması gerektiği fikrinin güçlendiriyordu. AB-Türkiye Karma Parlamenterler Komisyonunun o dönemki eş başkanı Daniel Cohn-Bendit’in 2001 sonunda verdiği “Kıbrıs Türkiye’nin AB üyeliğinin anahtarıdır” demeci⁷⁷, bu tür açıklamaların örneklerinden sayılabilir.

Medyanın ve AB’nin Kıbrıs’ın Türkiye’nin AB üyeliğini imkansız kıldığı yolundaki karşılıklı bombardımanı, AB üyelik projesini daha iyi bir yaşam umuduyla özdeşleştirmiş olan Türkiye toplumu üzerinde kaçınılmaz bir etki yarattı. Çarkoğlu ve Kirişçi’nin 2002 yılında gerçekleştirdikleri kamuoyu araştırmasının sonuçlarına göre, toplumun çoğunluğu 2002 itibariyle AB’ye üyelik hedefi

ada Ruhban Okulu’nun yeniden açılması, Kürt ve Alevi vatandaşların statüsü gibi Türkiye’nin “iç meseleleri”nin AB ile müzakere konusu haline getirilmesi, Türkiye’ye uygulanan çifte standart, vb.

⁷⁵ Türkiye’de büyük medya gruplarının aynı zamanda başka alanlarda da yatırımları bulunan büyük holdinglere (Doğan, Doğuş, şimdilerde Çalık holding gibi) ait olduğu düşünüldüğünde medya ve sermaye arasındaki organik ilişkiden ne kastedildiği açıklık kazanır. Doğan Holding yöneticilerinden Aydın Doğan’ın büyük kızı Arzuhan Doğan Yalçındağ’ın TÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanı seçilmesinin ardından bu ilişki aleni bir hal almış oldu.

⁷⁶ M. Yetkin, “AB Dönemecinde Kıbrıs Resti”, Radikal, 08.11.2001; İ.D. Dağı, “AB için Ana Engel Kıbrıs”, Radikal, 30.05.2002; İ. Berkan, “Kıbrıs Bir Adamıdır?”, Radikal, 05.06.2002.

⁷⁷ Radikal, 28.12.2001.

doğrultusunda Kıbrıs sorununun çözülmesi gerektiğine ikna olmuştu.⁷⁸

İşte AKP tam da sermaye ve hükümet arasındaki ilişkilerin gerildiği ve Türkiye'nin AB üyeliğinin Kıbrıs sorununun çözülmesine bağlı olduğu fikrinin popüler algıda yerleşmeye başladığı bir sırada tarih sahnesine çıktı. Kurulduğu günden itibaren sermayeye “sizi en iyi biz temsil ederiz” mesajı vermeye çabalayan,⁷⁹ her fırsatta neo-liberal programa ve 28 Şubat'ın çizdiği meşruiyet sınırlarına sadakatlerinin altını çizen AKP kurmayları Kıbrıs meselesinin hassasiyetini çok hızlı kavrayıp, sermayenin bu konudaki beklentilerine 2002 seçim bildirgesinde net bir yanıt ürettiler.

Aslında AKP parti programı ve 2002 seçim bildirgesini bir tür neo-liberal manifesto olarak okumak mümkün.⁸⁰ Bu belgelerin büyük sermayenin hassasiyetlerinin göz önüne alınarak yazıldığını ve sermaye ile ana akım siyasi partiler arasındaki temsil ilişkisinin 1990lı yılların ikinci yarısında giderek gevşediğini göz önüne alırsak, sermayenin temsil krizine yanıt üretmeyi hedeflediği söylenebilir.

Parti programında “önyargılardan ve saplantılardan arınmış, gerçekçi” bir dış politika sözü veren, “değişen bölgesel ve küresel gerçekler karşısında Türkiye'nin dış politika önceliklerinin yeniden tanımlanması”ndan bahseden, Avrupa Birliği ile ilişkilerde üyelik kriterlerinin bir an önce sağlanacağını ve “gündemin yapay sorunlarla meşgul edilmesinin” önüne geçileceğini söyleyen AKP, 2002 seçim bildirgesinde Kıbrıs konusunda Belçika modelinden bahsederek resmi Kıbrıs politikasını açık bir biçimde karşısına aldı. 3

⁷⁸ A. Çarkoğlu ve K. Kirişçi, Türkiye Dış Politikası Araştırması, 2002, www.fatih.edu.tr/~abulent/pubopinion.ppt

⁷⁹ Recep Tayyip Erdoğan'ın 2002 seçimlerinin hemen öncesinde TÜSİAD –ve dolayısıyla büyük sermaye- temsilcileriyle Bülent Eczacıbaşı'nın evinde parti programını anlatmak için buluşması (bkz. İ. Uzgel, *a.g.y.*, s. 27) sermayenin icazetini alma çabasını örneklemesi açısından önemlidir.

⁸⁰ Parti programından örnek vermek gerekirse AKP “Tüm kurum ve kurallarıyla işleyen piyasa ekonomisinden yanadır; Devletin ilke olarak her türlü ekonomik faaliyetin dışında olması gerektiğini benimser; Devletin ekonomideki işlevini düzenleyici ve denetleyici olarak tanımlar; Özelleştirmeyi daha rasyonel bir ekonomik yapının oluşması için önemli bir araç olarak görür; Küreselleşmenin getirdiği yapısal dönüşümlerin en az maliyetle gerçekleştirilmesini savunur ve bunun en sağlıklı yolunun uluslararası rekabet gücünün artırılması olduğuna inanır; Avrupa Birliği, Dünya Bankası, IMF ve diğer uluslararası kuruluşlarla olan ilişkilerimizin, ekonomimizin ihtiyaçları ve ulusal çıkarlarımız doğrultusunda sürdürülmesi gerektiğine inanır.”
http://web.akparti.org.tr/parti-programi_79.html

Kasım 2002 genel seçimlerinde AKP'nin sağladığı salt çoğunluk, 2001 sonunda TÜSİAD önderliğinde liberal entellektüeller, ana akım medya ve kimi sivil toplum örgütlerinin desteğiyle oluşmaya başlayan “Kıbrıs'ta çözüm ve AB” koalisyonunun iktidara gelmesi anlamına geliyordu.

Seçimden hemen bir gün sonra, 4 Kasım 2002 tarihinde, Recep Tayyip Erdoğan Belçika modeli önerisini Yunan TV kanalı Channel NET'te tekrarladı.⁸¹ Hemen ardından 20 Kasım 2002'de Londra ve Brüksel'e yaptığı ziyaretler sırasında Erdoğan Kıbrıs sorunuyla Türkiye'nin AB'ye katılım sürecinin aynı paket içinde değerlendirmesini önerdi.⁸² Başbakan Abdullah Gül'ün Yunan başbakanı Kostas Smitis'e AB'nin Türkiye'ye müzakere tarihi vermesi durumunda Kıbrıs sorununun çözüleceğini söylemesiyle⁸³ basit dil sürçmelerinden ibaret olmadığı anlaşılan AKP'nin Kıbrıs siyaseti, Brüksel modeli önerisiyle 1998 yılında benimsenen konfederasyon tezinden, Kıbrıs meselesinin AB nezdinde pazarlık konusu yapılmasıyla da Türkiye'nin AB üyelik süreciyle Kıbrıs sorununun birbirinden tamamen bağımsız konular olduğunu savunagelmiş resmi Kıbrıs politikasından önemli bir kopuşu temsil ediyordu.

AKP'nin seçim zaferinden bir hafta sonra 11 Kasım 2002'de BM Genel Sekreteri Kofi Annan görüşmelerde somut bir gelişme kaydedemeyen taraflara ve üç garantör ülkeye “Kıbrıs Sorununun Kapsamlı Çözümü İçin Anlaşma Temeli” başlıklı belgeyi sundu. Annan Planı'nın taraflara sunulmasıyla birlikte Kıbrıs'ta yeni bir perde açılmış oldu ve plan tartışmanın odağına yerleşti. Artık Kıbrıs meselesinin bir milli dava olarak mı AB üyeliğinin önünde bir engel olarak mı anlamlandırılacağı üzerine verilen hegemonik mücadelelerin odağına nam-ı diğer *Annan Planı* oturacaktı. Tartışmanın pozisyonları bu tarihten itibaren Annan Planı'nın kabulü ya da reddi üzerinden belirlendi. AKP'nin seçim zaferi ve Annan Planı'nın sunulmasının yanı sıra, 2002 yılının Kasım ayının Kıbrıs meselesinde milliyetçi ve liberal cepheler arasındaki hegemonik mücadelede bir dönüm noktası olduğunu söyleyebiliriz. Bu tarihten itibaren daha önce muhalif olan “çözüm ve AB” cephesi hem mad-di hem de psikolojik anlamda üstünlük kazandı.

⁸¹ B. N. Şimşir, *AB, AKP ve Kıbrıs*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2003, s. 40.

⁸² B. N. Şimşir, *a.g.y.*, s. 103.

⁸³ Radikal, 12.12.2002.

Ecevit hükümeti ve Denктаş yönetimi Annan Planı'nı müzakerede zemini olarak kabul etmediklerini açıkladılar.⁸⁴ Eşit statüde iki kurucu devletten oluşan bir federasyon sistemi öneren Annan Planı'nın reddedilmesi gerektiğini savunanların temel argümanları kuzeyde Rum yerleşimine izin verilmesinin Rum işgali ile sonuçlanacağı, Kıbrıslı Türkleri azınlık durumuna düşüreceği, Güzel-yurt'un Rumlara verilmesinin kabul edilemez olduğu, mülkiyet transferinin birçok Kıbrıslı Türk'ün evsiz kalmasına yol açacağı ve Türk askerinin çekilmesinin Kıbrıs Türk halkını savunmasız bırakacağı şeklinde özetlenebilir.

Öte yandan yeni kurulacak AKP hükümetinin Annan Planı'nı müzakere zemini olarak kabul etmeye hevesli olduğu çok geçmeden netleşti. Erdoğan'ın Kıbrıs sorununun ancak karşılıklı tavizler verilerek uzlaşma yoluyla çözülebileceği yolundaki sözleri⁸⁵ yeni hükümetin tavrını açık ediyordu. Büyük sermaye tahmin edilebileceği üzere Annan Planı'nı büyük sevinçle karşıladı. TÜSİAD planının sunulmasının hemen ardından Annan Planı'nın Kıbrıs sorunun kalıcı çözümü yolunda çok önemli bir fırsat olduğunu açıkladı⁸⁶ ve planın müzakerelere temel alınması gerektiğini söyleyen Erdoğan'a tam destek verdi.⁸⁷ TÜSİAD'ın hükümetin sorunun çözümü yolunda politik risk alması gerektiği yolundaki açıklamaları da sermayenin AKP'ye "arkadayız" mesajını olabildiğince açık bir biçimde verdiğini gösteriyor.

Annan Planı karşıtı cephenin "ordu bu planın kabulüne izin vermez" beklentisi dönemin Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök'ün "Annan Planı konusundaki kararı yeni hükümet vermedir" açıklamasıyla⁸⁸ suya düştü. Bu açıklama ordunun bir bütün olarak kafadan AB karşıtı, anti-emperyalist, ulusalcı -artık kim nasıl görmek ve adlandırmak isterse- cepheye yerleştirilmesinin ne kadar yanıltıcı olduğunu ve ordunun üst kademelerinin "dönemin gereklerinin" farkında ve Türkiye'nin küresel dünya ekonomisine/AB'ye entegrasyonu projesine angaje olduğunu gösterir.

Sermaye ve yeni hükümet çözüm yönünde açıklamalar yaparken ulusalcı cephe de boş durmadı. Muhalefet partileri, kimi sivil toplum örgütleri ve aydınlar Annan Planı'na karşı seslerini yükselt-

⁸⁴ Radikal, 14.11.2002; B.N. Şimşir, *a.g.y.*, s. 63.

⁸⁵ Radikal, 17.11.2002.

⁸⁶ TÜSİAD, "AB'ye Üyelik Sürecinde Birleşmiş Milletler'in Kıbrıs Önerisi Dikkatle Değerlendirilmelidir", Basın Açıklaması, 14.11.2002.

⁸⁷ TÜSİAD, "Birleşmiş Milletler'in Önerisi Kıbrıs Müzakere Sürecinde Temel Alınmalıdır", Basın Açıklaması, 26.11.2002.

⁸⁸ Radikal, 17.11.2002

tiler. CHP planın Kıbrıs'ı Yunan adasına çevireceğini iddia ederken⁸⁹, ATO liderliğinde 112 sivil toplum örgütü BM ve AB'nin Türkiye'yi Kıbrıs konusunda tavize zorlayan tutumunu kınayan ve Annan Planını çözüm değil işgal planı olarak tanımlayan açıklamalar yaptılar.⁹⁰ Denктаş'ın planı reddetmekteki kararlılığı da bu resme eklendiğinde, 28 Şubat 2003 tarihine kadar hedeflenen çözüme ulaşmanın mümkün olmadığı netlik kazandı ve nihayetinde iki toplumun liderleri arasındaki görüşmeler 10 Mart 2003'te Denктаş'ın Annan Planını referanduma götürmeyeceğini açıklamasının ardından kesildi.

Bu durum Avrupa Komisyonu'nun sert tepkisine⁹¹ neden olurken, sermaye cephesinde de hayal kırıklığı yarattı. TÜSİAD, hükümeti, Kıbrıs'ta çözümsüzlüğü seçmek, AB üyelik sürecini tehlikeye atmak ve Türkiye'yi izolasyona mahkum etmekle suçladı. Fakat AKP'nin çözüme yatkın olduğunu bilen sermaye sınıfı temsilcileri bir iki ay içinde ağız değiştirdiler ve Kıbrıs sorununun çözümü konusunda atağa kalkmaya karar verdiler. TÜSİAD Annan Planının revizyon geçirip Türk tarafının görüşüne biraz daha yaklaşmasının hemen ardından tekrar harekete geçti. 17 Temmuz 2003'te TÜSİAD'ın Boğaziçi Üniversitesiyle birlikte düzenlediği "Annan Planı: Hayaller ve Gerçekler" Konferansı TÜSİAD'ın o dönemki Yönetim Kurulu başkanı Tuncay Özilhan'ın da ifade ettiği üzere planı yeniden kamuoyunun ve hükümetin gündemine getirmek üzere düzenlenmişti.⁹²

Kıbrıs sorununun çözümü ile Türkiye'nin AB üyeliği arasındaki ilişkiye dikkat çeken sermaye, hükümeti ilk aylardaki Kıbrıs konusundaki uzlaşmacı ve çözüm yanlısı tutumuna sahip çıkmaya çağırıyordu.⁹³ TÜSİAD 2003'ün ikinci yarısını Annan Planının kabul edilmesi yönünde çalışarak geçirdi. Kendi ismiyle yaptığı basın açıklamalarının dışında üniversiteler ve farklı sivil toplum örgütleriyle işbirliği içinde konuyla ilgili konferanslar düzenledi, raporlar yayınladı. Altı çizilmesi gereken başka bir konu TÜSİAD'ın farklı düzey ve ölçeklerde örgütlenmiş Türkiye ve KKTC sermayesini Kıbrıs sorununun Annan Planı çerçevesinde çözümü doğrultusunda mobilize etmekteki başarısıdır. TÜSİAD ve

⁸⁹ Radikal, 08.01.2003

⁹⁰ Radikal, 01.02.2003

⁹¹ Radikal, 12.02.2003

⁹² T. Özilhan, "Annan Planı: Hayaller ve Gerçekler" Konferansı Açılış Konuşması, Dış Politika Forumu, İstanbul, 17.07.2003.

⁹³ Radikal, 18.07.2003.

KKTC İşadamları Derneği'nin Annan Planına desteklerini açıklamak için ortaklaşa yaptıkları basın açıklaması⁹⁴ ve TÜSİAD önderliğinde kurulan, yerel sanayici ve işadamları örgütlerini bünyesinde toplayan -sonradan TÜRKONFED adını alacak olan- Türkiye Sanayici ve İşadamları Platformunun Türkiye'nin AB üyelik sürecinin bekaası açısından Kıbrıs sorununun çözülmesini talep eden⁹⁵ ve Annan Planını destekleyen⁹⁶ açıklamaları bu başarının kanıtı olarak okunmalıdır.

Erdoğan bu çağrıya cevap verdi ve Eylül 2003'ten itibaren Kıbrıs'ta çözüm sinyalleri vermeye başladı. Türkiye'nin AB üyesi bir ülkede işgalci konumuna düşmemesi için Kıbrıs Cumhuriyeti'nin AB üyesi olacağı Mayıs 2004 tarihine kadar sorunun çözülmesi, en azından mevcut durumun değişmesi gerekiyordu. Hükümet daralan zamanın farkına vardı ve çözüme dair adımlar atmaya başladı. Erdoğan'ın Annan Planının yeniden müzakere edilmesinin gerekliliği⁹⁷ ve KKTC seçimlerinin hemen öncesinde AKP'nin hiçbir zaman Kıbrıs'ta statükoyu savunanların safında olmadığı⁹⁸ yönündeki demeçleri yeni bir sürecin başladığına işaret eder. Türk hükümetinin sıkıştığı bilincinde olan AB yetkilileri havuç-sopa siyasetine hız verdiler. 12-13 Aralık Brüksel Zirvesinde Kıbrıs sorununun çözümünün Türkiye'nin AB üyeliğini kolaylaştıracağını karara bağlanırken, Türkiye-AB Karma Parlamenterler Komisyonu Joost Lagendijk Kıbrıs sorununun Türkiye'nin AB üyelik sürecini belirleyeceğini açıklıyordu.⁹⁹

KKTC'de 13 Aralık 2003'te yapılan genel seçimlerden Annan Planı'nın en önemli destekçisi Mehmet Ali Talat'ın galip çıkması Mayıs 2004'e kadar çözüm hedefini gerçekçi bir alternatif haline getirdi. Nitekim KKTC seçimleri sonrası Erdoğan'ın söylemi daha net bir ton kazandı. Dönemin Genelkurmay İkinci Başkanı İlker Başbuğ'un Silahlı Kuvvetler'in Mayıs 2004'e kadar sorunun çözülmesini istediğini açıklaması¹⁰⁰ hükümeti daha da rahatlattı. Bu rahatlıkla Erdoğan 21-25 Ocak 2004 tarihlerinde Davos'ta biraraya geldiği Annan'a Türkiye'nin Annan Planı'nı müzakere temeli ola-

⁹⁴ TÜSİAD, KKTC İşadamları Derneği ile Ortak Basın Açıklaması, 10.11.2003.

⁹⁵ TSP, "Türkiye'nin Geleceği Avrupa Birliği'ndedir", Başkanlar Konseyi Açıklaması, Erzurum, 20.06.2003.

⁹⁶ TSP, Başkanlar Konseyi Açıklaması, Girne, 30.01.2003.

⁹⁷ Radikal, 18.10.2003.

⁹⁸ Radikal, 10.12.2003.

⁹⁹ J. Lagendijk, "Üyeliğin Anahtarı Kıbrıs Olacak", Zeynel Lüle ile görüşme, *Görüş*, No: 53 (2003), s. 30-32.

¹⁰⁰ Radikal, 17.01.2004.

rak kabul ettiğini söyledi ve müzakere sürecinin yeniden başlamasına ön ayak olmasını istedi.¹⁰¹ Davos Zirvesinin hemen ardından ABD'den Erdoğan'ın çözüme yönelik girişimine destek geldi.¹⁰² Aynı günlerde Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer Mayıs 2004'e kadar çözüme ulaşma hedefini desteklediğini açıkladı.¹⁰³ Yani 2004 yılı başı itibarıyla devletin siyasi iktidarı, ordusu, bürokrasisi ve cumhurbaşkanıyla Kıbrıs sorununun Annan Planı zemininde çözümüne ikna olduğunu söyleyebiliriz.

Böylece 2001 sonunda sermayenin öncülüğünde liberal entelektüeller ve ana akım medyanın desteğiyle kurulan "Kıbrıs'ta çözüm ve AB" koalisyonu, 2002'de yaşanan hükümet değişikliğiyle güçler dengesini değiştirerek hegemonik bir pozisyona gelmeyi, 2004'e gelindiğinde de devletin resmi Kıbrıs siyasetini değiştirmeyi başardı. 23 Ocak 2004 tarihli MGK kararları bu değişimin belgesi niteliğindedir: *"Kıbrıs konusundaki gelişmeler değerlendirilmiş, Kıbrıs'taki müzakere sürecinin yeniden canlandırılması yönünde girişimlere başlanmasının yararı ve gereği konusunda görüş birliğine varılmıştır. Daha önce de kamuoyuna açıklandığı gibi Türkiye, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin iyi niyet misyonuna olan desteğini sürdürmekte ve Annan Planı da referans alınarak Ada'nın gerçeklerine dayalı bir çözüme müzakereler yoluyla hızla ulaşılması konusundaki siyasi kararlılığını yinelemektedir"*.¹⁰⁴

Türkiye'nin isteği üzerine Annan, Kıbrıslı Türk ve Rum liderleri 10 Şubat'ta New York'ta müzakerelere yeniden başlamaya çağırdı. BM'nin önerisi iki tarafın anlaşamadığı başlıklarda boşlukların Annan tarafından doldurulması ve Annan'ın son halini verdiği belgenin referandumla sunulmasıydı. Türkiye Annan'ın şartını kabul etti. TÜSİAD'ın temsil ettiği büyük sermaye gelişmeleri sevinçle karşıladı. TÜSİAD Annan'ın boşlukları dolduracak olmasının uzlaşmayı kolaylaştıracak bir çözüm olduğunu açıklayıp¹⁰⁵ ve müzakerelerin yeniden başlamasından duyduğu memnuniyeti dile getirirken hükümetin sergilediği siyasi iradeyi övüyor, bu iradenin Türkiye'nin AB'den müzakere tarihi alması için çok elverişli bir ortam yarattığını ifade ediyordu.¹⁰⁶

¹⁰¹ Radikal, 27.01.2004.

¹⁰² Radikal, 29.01.2004.

¹⁰³ Radikal, 31.01.2004.

¹⁰⁴ MGK, Basın Bülteni, 23.01.2004.

¹⁰⁵ TÜSİAD, "BM Genel Sekreteri Annan'ın daveti, Kıbrıs'ta Çözüm için Tarihi Bir Fırsat Olarak Değerlendirilmeli", Basın Açıklaması, 06.02.2004.

¹⁰⁶ TÜSİAD, "Annan Planı Temelinde Kıbrıs'ta Müzakerelerin Başlaması Kararı Memnuniyet Vericidir", Basın Açıklaması, 16.02.2004.

Erdoğan, Türk dış politikasının altın sayfalarının yazıldığını ve Türkiye'nin çözümsüzlükten medet umduğu dönemlerin geride kaldığını savunadursun,¹⁰⁷ Denктаş hükümetin baskılarına rağmen KKTC Cumhurbaşkanı olarak müzakerelerin ikinci aşaması için Burgenstock'a gitmeyi reddetti ve Annan Planını ihanet planı olarak lanetlemeye devam etti.¹⁰⁸ Hükümetle Denктаş arasındaki ilişkiler iyice gerilirken, Denктаş'ın referandumu erteleyeceğine dair açıklamaları bizzat Ahmet Necdet Sezer'in Denктаş'ı uyarmasına yol açtı.¹⁰⁹ Bu arada müzakereler Burgenstock'ta 24 Mart'ta başladı ve 31 Mart'ta Annan plana son halini vererek taraflara sundu. Planın son halinin 24 Nisan 2004 tarihinde adanın kuzey ve güneyinde referanduma sunulmasına karar verildi.

Sürecin bu kadar hızlı ve pürüzsüz işleminin en büyük nedeni elbette hükümetin siyasi iradesiydi. AKP hükümetinin niyeti öylesine netti ki dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül BM Kıbrıs temsilcisi Alvaro De Soto'ya taraflar anlaşmasa da Türkiye'nin işi sonuna kadar götürüleceğinin garantisini verebiliyordu.¹¹⁰ İsmet Berkan'ın söylediği gibi Kıbrıs sorununun çözümünün anahtarı anlaşmanın detaylarında değil, AKP hükümetinin sorunu çözme iradesindeydi¹¹¹ ve bu irade 2004'ün ilk aylarında önüne çıkan her türlü engeli saf dışı ederek Annan Planı'nın Kuzey Kıbrıs'ta referanduma götürülmesini ve referandumda kabul edilmesini sağladı.

Referandumun hemen öncesinde dönemin TÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanı Ömer Sabancı TÜSİAD ve KKTC İşadamları Derneği'nin ortaklaşa düzenlediği "Kıbrıs Ekonomisi ve Yatırım Olanakları" seminerinde Annan Planı'nın son halinin Türkiye ve Kıbrıslı Türklerin ortak çıkarlarına uygun olduğunu söyleyerek, planın referandumda kabul edilmesini umduklarını dile getirdi. Sabancı ayrıca Kuzey Kıbrıs'a yatırım yapmanın ancak Kuzey Kıbrıs Birleşik Kıbrıs'ın bir parçası olduğunda anlamlı hale geleceğini ifade ederek, sermayenin "KKTC'yi yaşatma" misyonunun bir parçası olmayacağını sinyallerini vermiş oldu.¹¹²

¹⁰⁷ Radikal, 18.02.2004.

¹⁰⁸ Radikal, 05.03.2004; Radikal, 25.03.2004.

¹⁰⁹ Radikal, 07.04.2004.

¹¹⁰ Radikal, 07.03.2004.

¹¹¹ İ. Berkan, "Siyasi İrade Var mı, Yok mu?", Radikal, 09.02.2004.

¹¹² Ö. Sabancı, "Kıbrıs Ekonomisi ve Yatırım Olanakları" Semineri Açılış Konuşması, TÜSİAD ve KKTC İşadamları Derneği, Lefkoşa, 2004, <http://www.tusiad.org.tr>.

Hükümet, sermaye, medya, BM, AB ve ABD'nin hep bir ağızdan yaptığı çağrılar Kıbrıs Türk toplumu nezdinde karşılığını buldu ve Güneyli Rumlar planı %75.83 gibi ezici bir oranda reddederken, Kuzeyli Türkler %64.91 oranıyla Annan Planı'na onay verdiler. Bu sonuç Kıbrıs'ta çözümsüzlüğün devamı anlamına gelse de, Türkiye'deki "Kıbrıs'ta çözüm" koalisyonu açısından net bir zafere işaret ediyordu. AKP hükümetince referandumdan hemen sonra yapılan açıklamalar Kıbrıs sorununun ne kadar işlevselci bir biçimde algılandığını göstermesi açısından manidardır. Hükümet "Türkiye'nin Kıbrıs'ta çözüme ulaşılması için elinden geleni yaptığını, planın Kuzeyde kabulünü sağladığını, dolayısıyla her türlü uluslararası platformda Türkiye'nin önüne çıkan Kıbrıs engelini ortadan kalktırdığını"¹¹³ söylerken meselenin Kıbrıs sorununun çözülmesinden, Kıbrıslı Türklerin yaşam koşullarının iyileşmesinden, vb. ziyade Türkiye'nin önündeki "Kıbrıs engeli"nin elimine edilmesi olduğunu da açık etmiş oluyordu.

Türkiye'de egemenlerin AB üyelik projesi etrafında sağladıkları uzlaş, 2000li yılların ilk yarısında Kıbrıs sorununun siyasal ve toplumsal düzlemde nasıl algılandığını radikal bir biçimde dönüştürdü. Sadece birkaç yıl içinde Türkiye toplumu Kıbrıs'ın bir milli davadan ayak bağına dönüştüğüne tanıklık etti. Sadece resmi Kıbrıs politikası değil, meselenin popüler düzlemde, ortak duyuda anlamlandırılma biçimi de baş döndürücü bir hızla değişti. Kıbrıs'ta 2004 referandumuyla sonuçlanan sürecin anahtarı işte bu değişim ve bu değişimi zorlayan Türkiye'nin AB üyelik projesinin hegemonik niteliğidir.

SONUÇLAR YA DA KIBRIS SİYASETİNİN DÖNÜŞÜMÜ ÜZERİNE SESLİ DÜŞÜNCELER

1) Kıbrıs sorunun siyasal ve toplumsal düzlemde algılanışında 2000li yılların ilk yarısında yaşanan dönüşümün ana aktörü TÜSİAD'ın temsilciliğini yaptığı büyük sermaye, ana motivasyonu da Kıbrıs sorununun Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinin önündeki en önemli engel olduğu düşüncesidir. Sermaye AB'ye üyelik projesine angaje olduğu ölçüde 1990ların ikinci yarısından itibaren, özellikle de Helsinki Zirvesi sonrasında bütün siyasal ve toplumsal meseleleri (demokratikleşme, insan hakları, azınlıklar, Kıbrıs, vs.) AB'ye üyelik kriterleri çerçevesinde değerlendirmeye başlamıştır. Türkiye'de büyük sermayenin çıkarlarını ve geleceğini AB üyelik

¹¹³ Radikal, 26.04.2004.

sürecinin ilerlemesiyle özdeşleştirdiği söylenebilir. Dolayısıyla sermaye açısından mesele ülkenin demokratikleşmesinin, Kıbrıs sorunun çözümünün, vb. ötesinde AB üyelik sürecinin yasal, kurumsal ve siyasal altyapısını hazırladığı, hızlandırdığı ve yerleşik-leştirdiği neoliberal dönüşümün bekaasıdır.

Kıbrıs da sermayenin gündemine AB ile ilişkilendiği noktada çözülmesi gereken bir ayak bağı olarak girmiştir. Bu anlamda yaşanan dönüşüm, sermaye açısından AB üyelik sürecinin ne ifade ettiği hesaba katılmadan anlaşılabilir. Sermaye açısından mesele Kıbrıs, Kıbrıslı Türklerin yaşam koşulları ve geleceği, vb. değildir; Kıbrıs ancak kendi gelecek vizyonu ile ilişkilendiği ölçüde tamamen işlevsel bir anlam kazanmıştır.

TÜSİAD özellikle Helsinki Zirvesi sonrası sonrasında AB sürecinin bekaası açısından Kıbrıs meselesinin uluslararası kabul gören bir formülle çözülmesini gündeminin birinci sırasına yerleştirmişti. Bu süreçte kamuoyunu sorunun çözümüne ikna etmek için hem kendi olanaklarını (raporlar yayımlayarak, prestijli üniversitelerle işbirliği halinde konferanslar ve seminerler düzenleyerek, vb.) hem de kontrolü altındaki kitle iletişim araçlarını (düzenli basın açıklamalarıyla medyada yer alarak, medyadaki organik entellektüelleri aracılığıyla gazete köşelerinde, TV programlarında meseleyi gündeme taşıyarak) sonuna kadar kullandı.

Bir taraftan kamuoyunu ikna etmeye çalışan TÜSİAD bir yandan da siyasal iktidarla gerektiğinde yönlendirmeyi, gerektiğinde desteklemeyi, gerektiğinde bayrak açmayı ve hatta tehdidi içeren zorlayıcı bir diyalog kurdu. Özellikle Annan Planı'nın sunulmasından sonra TÜSİAD'ın planın Türk tarafınca kabulünü sağlamak üzere inisiyatif aldığı, planın baş savunucusu haline geldiği söylenebilir. Öyle ki TÜSİAD Türk tarafının görüş ve argümanlarını formüle etmek, hedef belirlemek, tıkanan noktalarında çözüm üretmek ve planın siyasal sorumluluğunu üstlenmek konusunda hükümetten çok daha atak ve becerikli davranarak planın yürütülmesini (kazasız belasız referanduma götürülmesi ve kabul edilmesi anlamında) sağladı. Plana karşı çıkanlarla polemige girerek, kamuoyunu sorunun Annan Planı çerçevesi doğrultusunda çözümüne ikna ederek, hükümeti gerektiğinde havuç gerektiğinde sopa göstererek çözüme zorlayarak nihayetinde Annan Planı'nın Türk devleti ve Kuzey Kıbrıs halkınca kabulünü sağlayan TÜSİAD, dönüşüm sürecinin baş aktörü sayılmalıdır. Mehmet Ali Talat'ın Kıbrıs siya-

setinin dönüşümünde TÜSİAD'ın öncü rolünün altını çizen sözleri bu tespiti doğrular niteliktedir.¹¹⁴

2) Yaşanan dönüşümün ana aktörü sermaye olsa da dönüşüm sermaye-AKP koalisyonu sayesinde mümkün olabilmıştır. Bu anlamda sürecin en kritik momentini 2002'de AKP'nin iktidara gelmesidir. Dönemin TBMM Dışişleri Komisyonu Başkanı Mehmet Dülger'in 2006 yılında kendisiyle yaptığım görüşmede ifade ettiği gibi Kıbrıs konusunda AKP ve büyük "iş çevreleri" arasında bir ittifak kuruldu¹¹⁵ ve bu ittifak sayesinde Kıbrıs siyaseti ve Kıbrıs konusundaki popüler algı bu denli hızlı değiştirilebildi. Dülger'in deyişiyle bu ittifak AKP'nin Kıbrıs siyasetine meşruiyet kazandırdı.¹¹⁶ Kıbrıs meselesinin Annan Planı çerçevesinde çözümü çerçevesinde kurulan bu ittifak, AKP ve sermayenin 2000li yıllara damgasını vuran (ve bu derlemede değişik boyutlarıyla tartışılan) genel ittifakın bir boyutu olarak görülmelidir. AKP özellikle 2000li yılların ilk yarısında neoliberal çerçeveye ve IMF programına sadakat, AB'ye uyum, yapısal reformlar, özelleştirmeler yoluyla işleyen yapısal dönüşümün hızlandırılması, vb. başlıklarında sermayenin politik ajanı olarak iş görmüş ve TÜSİAD da bunun karşılığında AKP'nin sözcülüğünü yapmıştır.

3) 2000li yılların ilk yarısında Kıbrıs meselesi üzerinde süren hegemonik mücadele ulusalcı ve liberal kamplar arasındaki makro ölçekli hegemonik mücadelenin bir boyutu olarak görülmelidir. Mücadele ülkenin geleceğini belirleme mücadelesidir ve sözünü ettiğimiz dönemde Türkiye'nin AB üyeliği üzerinden yürütülmüştür. Ulusalcı ve liberal kampların Türkiye'nin AB üyeliği hakkındaki argümanlarına yakından bakıldığında esas meselenin ülkenin küresel sisteme eklenip eklenmeme meselesi olduğu görülecektir. Liberaller küreselleşmeyi uyum sağlanması ve yararlanması gereken süreç, bir fırsat olarak görürken; ulusalcılar AB'ye entegrasyonun da bir parçası olduğu küresel eklenme sürecinin ulusal bağımsızlık ve ulusal egemenliğe zarar vereceği gerekçesiyle küreselleşmeye karşı bir refleks geliştirdiler.

Her iki taraf da Kıbrıs meselesini kendi dünya görüşü çerçevesinde anlamlandırdı; Kıbrıs bir taraf için Türkiye'nin küresel entegrasyonunun önünde bir engele dönüşürken, diğer taraf için ulusal bütünlüğün (her ne kadar Kıbrıs misak-ı milli sınırları içinde olma-

¹¹⁴ Kıbrıs, 14.02.2006.

¹¹⁵ M. Dülger, Yazar tarafından yapılan mülakat, 06.02.2004

¹¹⁶ M. Dülger, *a.g.y.*

sa da) ve ulusal onurun bir simgesi haline geldi. Dolayısıyla Kıbrıs ulusalçı ve liberal paradigmalardan bir tür göstereni olarak görülebilir ve hatta görülmelidir.

Kıbrıs meselesi bağlamında 2002 yılı itibariyle liberallerin üstün konuma geçmesi de bu kampın genel hegemonik mücadele içinde kazandığı üstünlükle bağlantılıdır. Liberal kamp 2000lerin ilk yarısında AB'ye üyelik hedefini bir ulusal program, bir hegemonik proje olarak örgütlemeyi başardı. AB projesinin hakim sınıf ve kitleler nezdinde kazandığı hegemonik nitelik Kıbrıs sorununun da akıbetini belirledi. Bu anlamda ulusalçıların Kıbrıs meselesinde uğradıkları hezimet AB'ye üyelik projesine gerçekçi bir alternatif geliştirememeleri ile ilgilidir. CHP ve hatta MHP, AB'ye üyelik projesine alternatif bir toplumsal proje üretmedikleri ölçüde Türkiye'nin AB üyeliğine karşı olmadıklarını açıklamak ve eleştirilerini sürecin gidişatıyla sınırlı tutmak durumunda kaldılar dolayısıyla projenin hegemonyasını kabul ettiler.

Jessop'un da ifade ettiği gibi hegemonik proje ana akım siyasetin meşruiyet sınırlarını belirlediği ölçüde muhalefeti de kendine tabi kıldı. Elbette ki bu başarısızlık sadece öznel değil nesnel ve yapısal temellere sahip olduğu içindir ki ulusalçıların beceriksizliğinin sonucu olarak görülemez. Türkiye'de egemen sınıf AB'ye üyelik projesine angaje olduğu ve emperyalizmin de bu projeyi –en azından o dönemde- desteklediği düşünüldüğünde ulusalçı kampın hareket alanının oldukça sınırlı olduğu teslim edilmelidir.

4) Türkiye'de Kıbrıs meselesinin çözümü yönünde hakimler arası bir uzlaşma sağlanması tabii ki önemliydi. Fakat bundan da önemlisi söz konusu konsensüsün oldukça kısa bir zaman diliminde hem düşünsel hem de popüler alanda hegemonik bir söylem haline getirilebilmesi, bu yönde bir kamuoyu görüşü ve toplumsal rıza yaratabilmesidir. 1950'lerden bu yana hayati bir milli dava olarak belletilmiş bir başlığın birkaç yıl içinde toplumsal algıda bir ayak bağı olarak yerleştirilebilmesi oldukça ilginçtir.

Bu durumun nedenleri üzerine uzun uzun konuşulabilir. Türk toplumun hafızasızlığından ya da kolay yönlendirilebildiğinden, ideolojik araç ve süreçlerin manipülatif gücünden dem vurulabilir. Fakat Gramsci'nin ideolojik formların maddi gerçekliklerden bağımsız aldatıcı (deceptive) illüzyonlar olarak görülemeyeceği yönündeki vurgusunu atlamamak gerekir.¹¹⁷ İdeolojik olan maddi olanla bağ kurabildiği ölçüde, toplumun gerçek deneyim, talep ve

¹¹⁷ A. Gramsci, *a.g.y.*, s.196-200.

ihtiyaçlarıyla rezonans kurabildiği ölçüde etkili olabilir. Bu bağlamda halkın Kıbrıs siyasetinin dönüşümüne bu kadar kolay ikna olmasının temelinde AB'ye üyelik projesine ikna olması yatmaktadır.

Bu ikna sürecinin iki temel başlığından bahsedilebilir. Birincisi elbette ki AB'ye üyelik projesinin toplumun rızasını alarak, talep ve çıkarlarını eklemleyerek hegemonik hale gelmesidir. AB toplumun geniş kesimlerinin gözünde daha iyi yaşam koşullarını, refah ve gelişmeyi temsil ediyordu. Bu temsilin kökenleri elbette 200 yıllık batılılaşma macerasının ortak duyuda bıraktığı izde, toplumsal algıda modernleşmeyle batılılaşmanın özdeşleşmesinde bulunabilir. Başka bir etmen de 1990ların ikinci yarısından itibaren özellikle büyük sermaye eliyle AB'ye üyelik projesinin Türkiye'nin gelişmiş, demokratik bir refah ülkesi olmasının tek yolu olarak lanse edilmesidir. Nihayetinde "sokaktaki insan" nasıl olacağını bilmesede AB'ye üye olmanın kendi yaşamında bir değişim yaratacağına ikna olmuştur. Bu anlamda toplumsal algıda muğlak fakat güçlü bir AB imajı oluşmuş¹¹⁸ ve bu imaj AB'ye üyelik sürecine sosyo-psikolojik bir meşruiyet zemini oluşturmuştur.

İronik olan bu imajın maddi temellerinin zayıflığıdır. Nitekim kimse AB'ye üyelik sürecinin veya üyeliğin kendisinin toplumsal yaşamı maddi anlamda nasıl dönüştüreceğine dair bir bilgiye sahip değildir. Öyle ki Türkiye halkı ekonomik gelişmeyle, demokratikleşmeyle, daha iyi yönetim ve daha az kirlilikle özdeş tuttuğu AB projesini Avrupa Komisyonu'nun yaptığı bir araştırmaya göre, 2003 yılı itibariyle, %65 oranında desteklerken aynı araştırma Türkiye toplumunun AB ve üyelik süreci hakkında en az bilgiye sahip toplum olduğunu da göstermiştir.¹¹⁹ Yani AB projesini toplumun AB konusundaki cehaleti sayesinde hegemonik bir karakter kazanabilmiş, maddi bir zemine sahip olmasa da AB'ye üyeliğinin yaşam koşullarını iyileştireceğine dönük beklenti projenin ulusal-popüler bir program olarak kurulabilmesine olanak sağlamıştır.

İkna sürecinin ikinci başlığı ise toplumsal algıda AB'ye üyelik sürecinin Kıbrıs sorununun çözülmesine bağlı olduğu fikrinin yerleştirilmesidir. Türkiye halkının Kıbrıs sorununun Annan Planı çerçe-

¹¹⁸ T. Bora, "Hangi Avrupa Birliği? Hangi Müktesebat?", *Birikim*, 157, (2002), s. 18.

¹¹⁹ A. Güneş-Ayata, "From Euro-Scepticism to Turkey-Scepticism: Changing Political Attitudes on the European Union in Turkey", *Journal of Southern Europe and Balkans*, Vol: 5, No: 2 (2003), s. 206.

vesinde çözümlenmesine bu kadar hızlı ve kolay ikna olmasının temelinde AB otoriteleri ve TÜSİAD'ın çabalarıyla yerleştirilen bu içsel ilişki yatmaktadır. Kıbrıs meselesi Türk halkının umut bağladığı AB projesinin önünde bir engel olarak sunulduğu oranda çözüm yönünde bir istek ve talep yaygınlaşmıştır. Bu anlamda Türkiye toplumunun değişik kesimlerinde Türkiye'nin AB üyeliği yolunda duyulan umudun çapıyla Kıbrıs sorununu çözme iradesi ve isteğinin boyutu arasında bir pozitif korelasyon olduğu söylenebilir. Sürecin Helsinki Zirvesi'nden sonra hareketlenmesi de bu ilişkiye delalettir.

5) Kıbrıs siyasetinin dönüşüm süreci devlet kurumlarının pozisyonlarına dair kimi ezberleri bozacak niteliktedir. Bu dönüşüm süreci merkez-çevre paradigmasının etkisiyle ezber haline gelen askeri ve sivil bürokrasinin ulusalcı-kemalist çizgiyle özdeşleştirilmesinin, devlet geleneğine, devletin tarihi hassasiyetlerine muhafazakar bir biçimde sahip çıkan, değişime-küresel entegrasyona-AB'ye, vb. direnen bir odak-odaklar olarak görülmesinin ne denli yanıltıcı olduğunun kanıtı niteliğindedir. Bu aktörlerin Türkiye örneğinde siyasal pozisyonları anlamında sergilediği tarihsel evrim, metodolojik anlamda bu tür toplumsal aktörlerin tarihdışı-statik varlıklar olarak kavramsallaştırılmasının yanlışlığını gösterir.

Ordu örneğinde Genelkurmay açıklamaları ve MGK toplantıları sonrası yapılan basın açıklamaları incelendiğinde 2000 ve 2004 yılları arasında yaşanan dönüşüm açıkça görülecektir:

“Toplantıda, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti' nin siyasi, ekonomik ve sosyal sorunları gözden geçirilmiş; Kıbrıs Türk halkının öncelikle ulusal dava etrafında birlik ve beraberliğinin ve refahının güçlendirilmesi, siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanması için alınması gereken tedbirlerin bir eylem planına dönüştürülerek en kısa sürede uygulamaya konulması ve gerçekleştirilmesinin sağlanması kararlaştırılmıştır” (23.08.2000)

“Kıbrıs konusundaki gelişmeler değerlendirilmiş, Kıbrıs'taki müzakere sürecinin yeniden canlandırılması yönünde girişimlere başlanmasının yararı ve gereği konusunda görüş birliğine varılmıştır. Daha önce de kamuoyuna açıklandığı gibi Türkiye, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin iyi niyet misyonuna olan desteğini sürdürmekte ve Annan Planı da referans alınarak Ada'nın gerçeklerine dayalı bir çözüme müzakereler yoluyla hızla ulaşılması konusundaki siyasi kararlılığını yinelemektedir” (23.01.2004).

“Referandumda, Türkiye'nin ve Kıbrıs Türk halkının çözüm yönünde ortaya koyduğu iradenin uluslararası kuruluşlar ve devlet-

ler tarafından dikkate alınmasının ve referandum öncesi böyle bir sonucun çıkması durumunda, "KKTC'ne uygulanan kısıtlamaların kaldırılması; siyasi, ekonomik ve sosyal içerikli bazı iyileştirmelerin yapılmasına" yönelik vaatlerin yerine getirilmesinin gerekliliği dile getirilmiştir" (26.04.2004).

Görüldüğü gibi MGK dört sene zarfında ulusal dava söyleminden Annan Planı'nın onaylanmasından duyduğu memnuniyeti deklare edecek noktaya gelmiştir. Demek ki hiçbir kurumsallık ülkenin genel atmosferinden ve hakim eğilimlerden bağımsız bir biçimde varlık göstermemektedir.

Ulusalı kamp ordunun da yaşanan dönüşümün bir parçası olduğunu kavrayamadığı ölçüde ordunun "teslimiyetçilere" prim vermesini anlayamamış, hayal kırıklığına uğramıştır. Oysa Türkiye'de silahlı kuvvetler her ne kadar ihtiyatlı bir tutum takınsa da Kıbrıs konusunda sağlanan hakimler koalisyonunun bir parçasıdır; Kıbrıs meselesinde de AB üyeliği konusunda olduğu gibi aşırılıkları frenleyen, kimi hassasiyetleri hatırlatan, kendi konumunu gözetten bir rol oynamış ama nihayetinde yaşanan değişime onay vermiştir. Nihayetinde kendini Türkiye'de rejimin istikrarının ve bekaasının garantisi olarak gören ordu da garanti altına almaya çalıştığı rejimin kendini tam da AB vizyonu ile yeniden yapılandırıldığını farkındadır. Denktaş'ın bizzat ordu kurmayları tarafından görüşme masasına oturmaya ikna edilmesi¹²⁰ bu farkındalığın bir göstergesidir.

Ayrıca devleti ve devlet içindeki kurum-aygıt ve alanları yekpare bir bütün olarak algılamamanın ciddi bir hata olduğunun altını çizmek gerekir. Devletin kendisini toplumdaki sınıfsal-toplumsal mücadeleleri yansıtan bir toplumsal ilişki biçimi olarak kavramsallaştıran yaklaşım devlet alanının bu mücadelelerden azade olmadığını, dolayısıyla karmaşık ve parçalı bir yapı arzettiğini savunur. Bu yaklaşımın ışığında Türkiye örneğinde genel olarak devletin, özelde de ordunun ve dışişleri bürokrasisinin içindeki farklı anlayışları temsil eden farklı grupları bu grupların aralarındaki ilişki ve mücadeleleri anlamak ve analiz etmek mümkündür. Kıbrıs siyasetinin dönüşümü sürecinde liberal ve ulusalı kamplar arasında süren hegemonik mücadele, ordu ve bürokrasi içinde de yankısını bulmuş ama nihayetinde toplumsal dengeler devlet içinde de kendini göstermiş ve hem ordu hem de sivil bürokrasi içinde Kıbrıs siyasetinin dönüşümüne onay verenler üstünlük kurmuştur.

¹²⁰ P. Tank, *a.g.y.*, s.161.

6) Yukardaki tarihten de anlaşılabilir gibi Kıbrıs meselesi hiçbir dönemde Kıbrıs ile ilgili bir mesele olmamıştır. Başka bir deyişle Türkiye'nin Kıbrıs siyasetini Kıbrıs meselesinin kendi dinamikleri değil ülkenin egemenlerinin ulusal ve uluslararası düzlemde angaje oldukları siyasal ve toplumsal programlar belirlemiştir. Yakından bakıldığında Türkiye'nin Kıbrıs siyasetindeki değişimlerin ülkedeki hakim siyasal-toplumsal paradigmalarda değişimine denk düştüğü görülecektir. Bu anlamda Kıbrıs siyaseti ülkedeki hegemonik görüş, vizyon ve projeleri yansıtan bir tür sembolik element, bir tür gösterge olarak görülebilir.

Yani Türkiye'nin Kıbrıs siyasetini iddia edildiği gibi bir takım jeopolitik çıkarlar, güvenlik hassasiyetleri ya da ulusal onura, soydaşlığa, vb. dair etik prensipler değil, değişen politik vizyon ve programlar, bu vizyon ve programların belirlenmesi için yapılan hegemonik mücadeleler, vb. belirlemektedir. Kaldı ki sözü edilen ulusal çıkarlar, jeopolitik öncelikler ve hatta güvenlik hassasiyetleri de bu mücadeleler tarafından belirlendiği ölçüde statik değil dinamik; farklı dönemlerde farklı biçimlerde tanımlanabilmektedir.

Uzun lafın kısıması dış politika literatürünün amentüsü olan kırmızı çizgiler asla sabit-değişmez ilkeler olarak kavranmamalıdır. Bu çizgiler mürekkeple değil, ilkokul yıllarımızın kırmızı kurşun kalemeleriyle çizilmiştir ve Kıbrıs örneğinde görüldüğü gibi gerektiğinde bir güzel silinebilmektedir.

Kıbrıs örneği, dış politikanın iç politikadan ayrı, değişmez ilkelere sahip, siyasi pozisyonlardan bağımsız bir alan olduğunu pekala yanlışlamaktadır. Bu örnekten yola çıkarak iç politika ve dış politikanın farklı süreçler olarak kavranmaması; siyasetin ulusal ve uluslararası boyutlara sahip bütünsel bir süreç olarak görülmesi ve tarihsel bağlamda, dönemin sınıfsal-toplumsal-hegemonik mücadeleleri üzerinden incelenmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Bunu söylemişken sosyal bilimlerdeki disiplinler ayrımının oldukça yapay bir ayrım olduğunu, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkilerin birbirinden farklı disiplinler olarak okutulmasının siyasal süreçlerin çok boyutlu analizini zorlaştırdığını da ekleyebiliriz.

Son olarak Kıbrıs siyasetinin ve Kıbrıs konusundaki toplumsal algının dönüşüm sürecinin devlet-sivil toplum ayrımı üzerinden analiz yapmayı güçleştirdiğinin altını çizelim. Bu sürecin gösterdiği üzere devletin tekelinde olduğu düşünülen dış politika pekala sivil alanda oluşturulabilmektedir. Nitekim süreç devlet kurumları ve toplumsal kesimlerinin karşılıklı etkileştiği, birbirlerini dönüştürdüğü, iç içe geçtiği bir süreçtir.

2004 SONRASI ve BUGÜN

Hegemonya, Gramsci'nin de altını çizdiği gibi, sürekli bir hegemonik mücadele üzerinden kurulduğu ve karşı-hegemonik projelerin sürekli tehditi altında kendini her an yeniden ve yeniden inşa ederek yaşamak durumunda olduğu ölçüde geçici ve tarihsel karakterlidir. Gramsci'nin hegemonik momenti istikrarsız denge (un-stable equilibria)¹²¹ olarak tanımlaması, hakim sınıfın çıkarları ve tabi sınıfların talepleri arasında hegemonik projeler aracılığıyla kurulan her tür denge-uzlaşma-eklemlenme halinin kapitalizm koşullarında ancak geçici olabileceğini ima etmesi açısından anlamlıdır.

AB projesinin hegemonik niteliği de hegemonik mücadeleler ve konjonktürel gelişmeler tarafından şekillendirildiği oranda statik değil dinamik bir karaktere sahiptir. Nitekim 2004 sonrasında Türkiye'nin AB üyeliği hegemonik bir proje olarak güç kaybetmeye başladı. Bu süreçte AB'ye üyelik projesinin yapısal (AB'nin Türkiye'yi üye olarak kabul etmeye hazır ve/veya niyetli olmaması, AB'ye üyelik projesinin toplumsal talepleri karşılama kapasitesinin maddi anlamda oldukça sınırlı olması, vb.) ve konjonktürel (2004 sonrası AB'nin Almanya ve Fransa gibi merkez ülkelerinde sağcı partilerin iktidara gelmesinin Türkiye karşıtı söylemi güçlendirmesi, Türkiye'de de AB'nin negatif tavrına karşı milliyetçi-ulusalcı bir reaksiyonun giderek güç kazanması, vb.) bir dizi zayıflığı ortaya çıktı veya daha görünür bir hal aldı.

Ayrıca AB koalisyonunun siyasal ayağının AKP hükümetinin son yıllarda AB'ye üyelik projesini söylemsel olarak değilse de pratikte askıya almasıyla zayıflaması da önemlidir. AB üyelik süreci AKP'nin hegemonya projesi açısından işlevselliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Nihayetinde AB'ye üyelik projesinin 2000-2004 dönemindeki elde ettiği geniş toplumsal destek tamamen yok olmasa da belirgin ölçüde zayıfladı ve Türkiye'nin AB üyeliği fiili olarak siyasal-toplumsal ağırlığını ve hegemonik niteliğini yitirdi. Kıbrıs meselesinde yaşanan hayal kırıklığının da bu tablonun ortaya çıkmasında pay sahibi olduğu söylenebilir. Kıbrıslı Türklerin Annan Planına evet demesiyle Türkiye'nin Kıbrıs sorununun çözüleceğine dair beklenti, Kıbrıslı Rumların planı reddetmesi ve akabinde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin AB üyesi olmasıyla boşa çıkmış oldu. Gerçi planın kuzeyde kabul edilmesi Türkiye'yi uluslararası planda rahatlattı, fakat bu rahatlama geçici oldu ve çok geçmeden

¹²¹ A. Gramsci, *a.g.y.*, s. 206.

Kıbrıs sorunu AB üyesi Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tanınması sorunu olarak tekrar sahneye çıktı.

Referandum sonrası yaşanan hayal kırıklığı Kıbrıs'ta son seçimlerde UBP'nin tekrar iktidara gelmesi sonucunu doğurdu. Bugün gelinen noktada tablo yine ve yeniden çikışsız görünüyor. Erdoğan'ın Eylül ayı (2011) sonunda BM Genel Kurulu'nda Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğu Akdeniz'de petrol ve doğalgaz arama çalışmalarının durdurulması konusunda çektiği restin ardından Abdullah Gül'ün İngiltere ziyareti sırasında yaptığı "Rum Kesimi 2012 Temmuz ayında AB Dönem Başkanlığı'nı devralmadan önce uluslararası toplum çözüm konusunda elinden geleni yapmalıdır, aksi halde iki devletlilik çözümü yeniden masadadır" açıklaması bu çikışsızlığa işaret ediyor. AKP yönetiminin son dönemde her fırsatta öne sürdüğü "rest çekme" taktiğinin bu örnekte ne kadar etkili olacağını zaman gösterecek. Her durumda Türkiye bir süre daha "Kıbrıs meselesi" ile birlikte yaşamaya devam edecek gibi görünüyor.

KAYNAKÇA

- An, A. (2003), *Kıbrıs Nereye Gidiyor*, 2. Baskı, İstanbul: Everest.
- Arcayürek, C. (18.01.2003), "Nereye?", *Cumhuriyet*.
- Bailer-Allen, S. (2000), "The Dynamics of the Cyprus Conflict since the Submission of the Greek-Cypriot EU Membership Application", Bozkurt İ. (der.) *Proceedings of the Third International Congress for Cyprus Studies* içinde, Gazimağusa: Eastern Mediterranean University Centre for Cyprus Studies Publishments.
- Belge, M. (2003), *Yaklaştıkça Uzaklaşıyor mu?: Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul: Birikim Yayınları.
- Berkan, İ. (05/06/2002), "Kıbrıs Bir Ada mıdır?", *Radikal*.
- Berkan, İ. (09/02/2004), "Siyasi İrade Var mı, Yok mu?", *Radikal*.
- Bonefeld, W. (2002) "European Integration: The Market, the Political and Class", *Capital and Class* No: 77, s. 117-142.
- Bora, T. (2002), "Hangi Avrupa Birliği? Hangi Müktesebat?", *Birikim*, 157, s. 16-20.
- Bora, T. ve Canefe N. (2002), "Türkiye'de Popülist Milliyetçilik", Bora, T. (der.) *Milliyetçilik*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt: 4 içinde, İstanbul: İletişim, s. 635-662.
- Boratav, K. (1995), *1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*, 2. Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Bozkurt, E. ve Demirel, H. (2004), *Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği Kapsamında Kıbrıs Sorunu*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Buci-Glucksmann, C. (1982), "Hegemony and Consent: A Political Strategy", Sassoon A.S. (der.) *Approaches to Gramsci* içinde, London: Writers and Readers, s. 116-126.
- Çağlar, B. (2003), "Avrupa Birliği ve Kıbrıslı Türkler", Hasgüler, M. ve İnatçı Ü. (der.) *Kıbrıs'ın Turuncusu* içinde, İstanbul: Anka, s. 171-186.
- Çarkoğlu, A. and Kirişçi, K. (2002), Türkiye Dış Politikası Araştırması, www.fatih.edu.tr/~abulent/pubopinion.ppt
- Dağı, İ.D. (30/05/2002), "AB için Ana Engel Kıbrıs", Radikal.
- Denktaş, R. (2004), "Türklük için Dayandık, Dayanacağız", Fırat, G. (der.) *Milli Dava Kıbrıs* içinde, İstanbul: İleri, s. 27-38.
- Dodd, C. H. (1999), "Cyprus in Turkish Politics and Foreign Policy", Dodd, C. H. (der.), *Cyprus: The Need for New Perspectives* içinde, Cambridgeshire: Eothen Press, s. 128-145.
- Duna, C. (2006), Yazar tarafından yapılan mülakat, 16.02.2004.
- Dülger, M. (2006), Yazar tarafından yapılan mülakat, 06.02.2004.
- Fırat, M. (2004a), "Yunanistan'la İlişkiler" in Oran B. (der.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* 1. Cilt: 1919-1980, 10. Baskı içinde, İstanbul: İletişim, s. 576-614 / s. 716-768.
- Fırat, M. (2004b), "Yunanistan'la İlişkiler" in Oran B. (der.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* 2.Cilt: 1980-2001, 7. Baskı içinde, İstanbul: İletişim, s. 102-123 / s. 440-480.
- Gramsci, A. (2000), Forgacs D. (der.), *The Gramsci Reader: Selected Writings 1916-1935*, New York: New York University Press.
- Güneş-Ayata, A. (2003), "From Euro-Scepticism to Turkey-Scepticism: Changing Political Attitudes on the European Union in Turkey", *Journal of Southern Europe and Balkans*, Vol: 5, No: 2, s. 205-222
- Güney, A. (2000), "The Impact of the Involvement of the European Union upon the Cyprus Dispute: A Litmus Test for the External Capabilities of the EU", Bozkurt İ. (der.) *Proceedings of the Third International Congress for Cyprus Studies* içinde, Gazimağusa: Eastern Mediterranean University Centre for Cyprus Studies Publishments.
- Gürel, Ş.S. (1993), *Tarihsel Boyutları İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)*, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Güven, E. (2003), *Helsinki'den Kopenhag'a Kıbrıs*, İstanbul: Om Yayınevi.
- Hakkı, M.M. (2004), *Kıbrıs'ta Statükonun Sonu*, İstanbul: Naos Yayıncılık.
- Hasgüler, M. (2000), *Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu*, İstanbul: İletişim.
- Holman, O. (2004), "Integrating Peripheral Europe: The Different Roads to 'Security and Stability' in Southern and Central Europe", *Journal of International Relations and Development* No: 7, s. 208-236.

- Holman, O. and van der Pijl, K. (2003), "Structure and Process in Transnational European Business", in Cafruny, A. W. and Ryner, M. (der.), *A Ruined Fortress? Neoliberal Hegemony and Transformation in Europe* içinde, Rowman & Littlefield, Lanham, s. 71-93.
- İnsel, A. (2002), "Avrupa Birliği: Nasıl Bir Kurumlaşma?", *Birikim*, No: 157, s. 11-15
- Jessop, B. (1982), *The Capitalist State: Marxist Theories and Methods*, Oxford: Martin Robertson & Company Ltd.
- Jessop, B. (1990), *State Theory: Putting the Capitalist State in its Place*, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.
- Jessop, B. (2008), *Devlet Teorisi: Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak*, İstanbul: Epos
- Kaya, A.R. (2002), "Adını Koyalım: Tutmayan Hegemonya" in Keyman E.F. (der.), *Liberalizm, Devlet ve Hegemonya*, İstanbul: Everest, s. 1-8.
- Kaya, A.R. (2002-03), "Siyasetsiz Seçimler Üzerine Tartışma Öğeleri", *Doğu Batı*, No: 21, s. 169-177.
- Kaya, R. (2009), "Neoliberalizmin Türkiye'ye Siyasal Etkileri Üzerine Değerlendirmeler ve Tartışma Öğeleri", Mütevellioğlu N. ve Sönmez S. (der.) *Küreselleşme, Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keyder, Ç (2004), *Memalik-i Osmaniye'den Avrupa Birliği'ne*, 2. Baskı, İstanbul: İletişim.
- Kırca, C. (10.03.2003), "Kıbrıs'ta ne Olacak?", *Akşam*.
- Kızılyürek, N. (2002), "Rauf Denктаş ve Kıbrıs Türk Milliyetçiliği", Bora, T. (der.) *Milliyetçilik*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt: 4 içinde, İstanbul: İletişim, s. 335-344.
- Legendijk, J. (2003), "Üyeliğin Anahtarı Kıbrıs Olacak", Zeynel Lüle ile görüşme *Görüş*, No: 53, s. 30-32.
- Manisalı, E. (2004), "Türkiye'yi Batıya Bağlamak İsteyenler Kıbrıs'ta Taviz Vermeyi Savunuyorlar", Fırat, G. (der.) *Milli Dava Kıbrıs* içinde, İstanbul: İleri, s. 185-194.
- MGK (23.08.2000), MGK Basın Bülteni.
- MGK (23.01.2004), MGK Basın Bülteni.
- MGK (26.04.2004), MGK Basın Bülteni.
- Millas, H. (2002), "Türk Kimliği ve 'Öteki' (Yunan)", Bora, T. (der.) *Milliyetçilik*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt: 4 içinde, İstanbul: İletişim, s. 155-178.
- Mouffe, C. (1979), "Introduction: Gramsci Today" in Mouffe C. (der.), *Gramsci and Marxist Theory* içinde, London :Routledge & Kegan Paul.
- Mümtaz, H. (2004), "Ya Türk Kıbrıs Varolur Ya Mücahit Yaşamaz", Fırat, G. (der.) *Milli Dava Kıbrıs* içinde, İstanbul: İleri, s. 223-228.
- Öniş, Z. (2003), "Domestic Politics, International Norms and Challenges to the State: Turkey-EU Relations in the post-Helsinki Era" Çarkoğlu A. and Rubin B. (der.), *Turkey and the European Union: Domestic*

- Politics, Economic Integration and International Dynamics* içinde,
London & Portland: Frank Cass, s. 9-34.
- Özilhan, T. (17/07/2003), “Annan Planı: Hayaller ve Gerçekler” Konferansı Açılış Konuşması, Dış Politika Forumu: İstanbul.
- Peck, J. and Tickell A. (2002), “Neo-liberalizing Space”, *Antipode*, 34 (3), s. 380-404.
- Sabancı, Ö. (2004), “Kıbrıs Ekonomisi ve Yatırım Olanakları” Semineri Açılış Konuşması, TÜSİAD and KKTC İşadamları Derneği: Lefkoşa, <http://www.tusiad.org.tr>
- Selçuk, İ. (03.12.2002), “Tarih Tersine Okunacaktır...”, *Cumhuriyet*
- Şimşir, B.N. (2003), *AB, AKP ve Kıbrıs*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Soysal, M. (1995), *Aklını Kıbrıs'la Bozmak*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Soysal, M. (2004), “Türkiye Kıbrıs'ta Avrupa Tutkusunun Esiri Oldu”,
Firat, G. (der.) *Milli Dava Kıbrıs* içinde, İstanbul: İleri, s. 195-204.
- Tank, P. (2002), “Re-solving the Cyprus Problem: Changing Perceptions of State and Societal Security”, *European Security*, Vol: 11, No:3, s. 146-164.
- Tayfur, M.F. (2002), “Akdeniz’de Bir Adanın Kalın Uçlu Bir Kalemle Yazılmış Hikayesi: ‘Kıbrıs’” in Türel, O. (ed.), *Akdeniz’de Bir Ada: KKTC’nin Varoluş Öyküsü*, Ankara: İmge Kitabevi, s. 13-51.
- TSP (31/01/2003), Başkanlar Konseyi Açıklaması, Girne.
/06/
- Tünay, M. (1993), “The Turkish New Right’s Attempt at Hegemony”,
Eralp, A., Tünay M. and Yeşilada B. (der.) *The Political and Socioeconomic Transformation of Turkey* içinde, Westport: Praeger Publishers, s. 11-30.
- TÜSİAD (20/01/1997), “TÜSİAD Calls on Everyone to Make Common Cause for Democracy”, Basın Açıklaması.
- TÜSİAD (13/12/1999), “Adaylık Sürecinde Özel Sektöre Önemli Görevler Düşecek”, Basın Açıklaması.
- TÜSİAD (16/11/2001), “Kıbrıs Konusu AB Üyeliğine Engel Oluşturmalı”, Basın Açıklaması.
- TÜSİAD (26/11/2001), “AB Üyeliği Türkiye için Vazgeçilmez Bir Hedefdir”, Basın Açıklaması.
- TÜSİAD (11/06/2002), “Hükümet İçerisindeki Uzlaşma Sürmeli”, Basın Açıklaması.
- TÜSİAD (14/11/2002), “AB’ye Üyelik Sürecinde Birleşmiş Milletler’in Kıbrıs Önerisi Dikkatle Değerlendirilmelidir”, Basın Açıklaması.
- TÜSİAD (26/11/2002), “Birleşmiş Milletler’in Önerisi Kıbrıs Müzakere Sürecinde Temel Alınmalıdır”, Basın Açıklaması.
- TÜSİAD (11/03/2003), “Kıbrıs Sorununda Ulusal Çıkarlarımızın Bütünlüğü Gözardı Edilmemelidir”, Basın Açıklaması.
- TÜSİAD (05/08/2003), “Ekonomideki Olumlu Gidişat, Hükümetin Altıncı Gözden Geçirmeye Odaklanması İçin Fırsattır”, Basın Açıklaması.
- TÜSİAD (10/11/2003), KKTC İşadamları Derneği ile Ortak Basın Açıklaması.

- Uzgel, İ. (2004), *Ulusal Çıkar ve Dış Politika: Türk Dış Politikasının Belirlenmesinde Ulusal Çıkarın Rolü 1983-1991*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Ülsever, C. (2004), "Statükonun Son Kalesi Kıbrıs", Hakkı, M.M. (der.) *Kıbrıs'ta Statükonun Sonu* içinde, İstanbul. Naos Yayıncılık, s. 7-10.
- Varlı, İ. (2004), "Kıbrıs Sorununun Türk Milliyetçiliğinin Oluşumuna ve Sürdürülmesine Etkisi", *Birikim*, s: 181, s. 35-44.
- Yaka, Ö. (2006), "Cyprus Policy of Turkey in the 2000s: Has the 'National Cause' become an 'Impediment to Progress'?", Yayınlanmamış Master Tezi, ODTÜ.
- Yalçınkaya, A. (2003), "From Disaster Solidarity to Interest Solidarity: Turkish-Greek Relations", *Turkish Review of Balkan Studies*, Annual 8.
- Yalman, G.L. (2001), "The Turkish State and Bourgeoisie in Historical Perspective: A Relativist Paradigm or a Panoply of Hegemonic Strategies", N.Balkan and S.Savran (der.), *In the Politics of Permanent Crises: Class, Ideology and State in Turkey* içinde, New York: Nova Science Publishers, s. 21-54.
- Yeğen, M. (2002), "Türk Milliyetçiliği ve Kürt Sorunu", Bora, T. (der.) *Milliyetçilik Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, cilt:4 içinde, İstanbul: İletişim, s. 880-892.
- Yetkin, M. (08/11/2001), "AB Dönemecinde Kıbrıs Resti", *Radikal*.